

rijksuniversiteit
groningen

faculteit gedrags- en
maatschappijwetenschappen

Het spoor door de generaties

Een historisch-pedagogisch onderzoek naar de overdracht en beleving van identiteit bij Holland Kinder door de verhalen van hun (klein)kinderen.

Student: I.M.L. Schaaij (S4585429)

Mastertrack Orthopedagogiek (PAMA5166),

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen

Begeleider: Dr. Mr. E.C.C. van Os

Tweede beoordelaar: Dr. A.M.N. Huyghen

Datum: 22 juni 2022

Aantal woorden: 12.161

Samenvatting

In de nasleep van de Eerste Wereldoorlog kwamen ongeveer 65.000 ondervoede, Oostenrijkse kinderen per trein naar Nederland. Zij werden in gastgezinnen geplaatst waar ze maanden of jaren verbleven. Naar schatting bleven enkele tientallen van deze zogeheten Holland Kinder voorgoed in Nederland. Dit historisch-pedagogisch onderzoek richt zich op de overdracht en beleving van identiteit bij Oostenrijkse Holland Kinder. Dit is onderzocht aan de hand van de verhalen van hun (klein)kinderen. Kennis over de beleving en overdracht van identiteit kan bijdragen aan inzicht in de belevingswereld van individuen met een soortgelijke achtergrond, bijvoorbeeld alleenstaande minderjarige vluchtelingen. Er zijn elf oral history-interviews afgenomen bij het nageslacht van Holland Kinder. Uit het onderzoek blijkt dat Holland Kinder zich succesvol aan de nieuwe situatie hebben aangepast. In de verhalen van de nazaten is naar voren gekomen dat de (ingrijpende) ervaringen van Holland Kinder invloed hebben gehad op hun identiteitsontwikkeling. Er is niet naar voren gekomen dat traumatische ervaringen van Holland Kinder ook zijn overgedragen naar het nageslacht. Ten slotte blijkt uit dit onderzoek dat bij de keuze voor adoptie van het Holland Kind niet enkel de belangen van het kind een rol speelden, maar ook die van gastouders. Het is belangrijk om in het beleid en de praktijk rondom internationale adoptie de belangen van het kind centraal te stellen en te zorgen dat het kind goed wordt gehoord. De identiteit van een kind moet worden beschermd. Bij alleenstaande gevluchte kinderen is dit complex; zij hebben extra zorg en begeleiding nodig, zodat de identiteitsontwikkeling positief wordt beïnvloed.

Sleutelwoorden: Migratie, identiteitsontwikkeling, transgenerationale overdracht, Holland Kinder, Oostenrijkse migranten, Eerste Wereldoorlog

Abstract

In the aftermath of the First World War, about 65,000 malnourished Austrian children migrated to the Netherlands by train. They were placed in host families, with whom they stayed for months or years. It is estimated that a few dozen of these so-called Holland Kinder remained in the Netherlands permanently. This historical-pedagogical research focuses on Austrian Holland Kinder's transfer and experience of identity examined through the stories of their children and grandchildren. Knowledge about the perception and transfer of identity can contribute to insight into the perception of individuals with a similar background, such as unaccompanied minor refugees. Eleven oral history interviews were conducted with the progeny of Holland Kinder. The research shows that Holland Kinder successfully adapted to their new situation. The stories of their descendants show that the (drastic) experiences of Holland Kinder had a significant influence on their identity development. It did not emerge that the traumatic experiences of Holland Kinder

were passed on to their descendants. Finally, this study shows that not only the interests of the child played a role in the choice of adoption of the Holland Kinder, but also those of the host parents. It is important to prioritise the best interests of the child in international adoption policy and to ensure that the child's opinion on the matter is heard and considered. A child's identity must be protected. This is complicated for unaccompanied refugee children: they need extra care and guidance so that identity development is positively influenced.

Keywords: Migration, identity development, transgenerational transfer, Holland Kinder, Austrian migrants, First World War

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1 Identiteitsontwikkeling	2
1.1.1 Identiteitsstatusmodel	2
1.1.2 Kritiek en ontwikkelingen	3
1.1.3 Model identiteitsbeleving	3
1.1.4 Belang van identiteit	4
1.2 Inter- en transgenerationele overdracht	5
1.3 Huidig onderzoek	6
2. Methode	8
2.1 Onderzoeksdesign	8
2.2 Onderzoeksgroep	8
2.2.1 Werving	8
2.2.2 Inclusiecriteria	8
2.2.3 Kenmerken	8
2.3 Onderzoeksprocedure	9
2.3.1 Onderzoeksinstrument	10
2.4 Data-analyse	10
2.4.1 Persoonlijke documenten	11
2.5 Ethische aspecten	11
3. Resultaten	12
4. Discussie	29
5. Referenties	34
6. Bijlagen	38
Bijlage A: Uitgebreide biografieën	38
Bijlage B: Toestemmingsformulier	50
Bijlage C: Informatiebrief	51
Bijlage D: Topicijst	54
Bijlage E: Codeerschema	58

1. Inleiding

Verhuizen naar het buitenland voor werk of studie klinkt voor sommigen als een droom, maar de vraag is wat dit betekent voor een tienjarige die zonder ouders in een vreemd land terechtkomt. Zowel in het heden als in het verleden zijn vele kinderen zonder ouders naar het buitenland gemigreerd. De omstandigheden maakten vaak dat deze kinderen niet langer thuis konden blijven. Een bekend voorbeeld zijn alleenstaande minderjarige asielzoekers. Zij komen alleen naar Nederland, zonder begeleiding van ouder of voogd en vragen veelal asiel aan (Vreemdelingenwet, 2000). Een recent voorbeeld zijn de oorlogsvluchtelingen uit Oekraïne. Onder deze vluchtelingen bevinden zich ook alleenstaande kinderen (Nidos, 2022).

Dit fenomeen deed zich ook voor in de jaren na de Eerste Wereldoorlog. In de Eerste Wereldoorlog waren in Europa een groot aantal kostwinners gesneuveld, of fysiek en mentaal beschadigd (Kind-Kovács, 2016). De gevolgen van de Eerste Wereldoorlog waren groot voor landen zoals Duitsland, Hongarije en Oostenrijk. De economie was ontwricht, levensmiddelen stegen in prijs en er was een groot gebrek aan voedsel en gezondheidszorg (Kind-Kovács, 2016; Vogel, 2005). Hierdoor raakten kinderen ondervoed en verwaarloosd, en werden ziek (Kind-Kovács, 2016). In 1919 bezochten Engelse artsen Wenen. Zij schrijven dat er geen ‘normaal’ kind op straat te zien was. Minstens 95% van de kinderen was ernstig vermagerd. De kinderen leden aan rachitis, tuberculose of beide (Buxton, 1919).

Door deze omstandigheden ontstond een bijzondere migratiestroom. Kinderen uit Hongarije, Duitsland en Oostenrijk kwamen naar Nederland en werden in gastgezinnen ondergebracht om gedurende enkele maanden aan te sterken. Niettemin is een deel van deze kinderen niet meer teruggekeerd naar het land van herkomst (Kersten, 2015; Vogel, 2005). Kinderen die na de Eerste Wereldoorlog vanuit Oostenrijk naar Nederland zijn gekomen om aan te sterken, worden ook wel ‘Holland Kinder’ of ‘Weense bleekneusjes’ genoemd. In dit onderzoek wordt de term Holland Kinder aangehouden.

Tegenwoordig komen er nog steeds vakantiekinderen in Nederland aansterken. Wanneer de kinderen blijven, kan van alleenstaande migrantenkinderen worden gesproken. Migratie heeft als doel om te blijven. Dat was aanvankelijk niet de bedoeling bij de Holland Kinder, maar omdat enkele Holland Kinder in Nederland zijn gebleven, zouden zij tegenwoordig gezien worden als alleenstaande minderjarige migranten. Minderjarig zijn in een vreemd land, zonder ouder of voogd, kan van invloed zijn op het volbrengen van de ontwikkelingstaken van het kind, waaronder de identiteitsontwikkeling (Derluyn & Broekaert, 2007). Kinderen met een migratieachtergrond hebben al op jonge leeftijd te maken met extra uitdagingen in hun identiteitsvorming, omdat zij te maken hebben met verschillende culturen en daarin hun weg moeten vinden (Day & Badou,

2019). Identiteitsontwikkeling gaat over het zelfbeeld: het begrijpen van mensen wie ze zijn (Day & Badou, 2019). Vragen als ‘waar kom ik vandaan’ en ‘wie ben ik’ horen bij de identiteitsontwikkeling. Er zijn verschillende theorieën over de identiteitsontwikkeling, waarvan een van de bekendste die van Erikson is.

Een van de uitdagingen bij het onderzoeken van identiteitsontwikkeling is dat identiteit niet in een eenduidige categorie kan worden ingedeeld (McLean & Syed, 2015). Identiteit kan verschillende categorieën omvatten, zoals: attitudes, geloof, waarden, gedrag en levenservaringen. Dit leidt tot een uitgestrekt en diffuse groep van constructen, wat een uitdaging blijft voor onderzoek in het veld van identiteitsontwikkeling (McLean & Syed, 2015).

1.1 Identiteitsontwikkeling

Erikson (1968) gaat uit van een ontwikkelingsgerichte benadering en ziet identiteit als een proces en het resultaat van interactie tussen het individu en de sociale omgeving. Interne processen en verwachtingen uit de sociale omgeving brengen adolescenten ertoe om zelfstandig en volwassen gedrag te ontwikkelen, een beeld te vormen van de waarden en ideologieën waar ze achter staan en hoe ze in relatie staan tot anderen, wat ze in de toekomst willen doen en bij wie ze horen (Erikson, 1968). Volgens Erikson (1968) bestaat een goed gevormde identiteit uit twee dimensies: de sociale en de persoonlijke identiteit. De sociale identiteit staat voor de kenmerken die worden overgenomen door het individu vanuit de sociale omgeving, bijvoorbeeld idealen, waarden en gedragingen, en voor de erkenning van iemands eigenheid vanuit de sociale omgeving (Soenens & Luyckx, 2003). Persoonlijke identiteit staat voor het gevoel dat de verscheidene dimensies van de zelfdefinitie van een individu stabiel blijven over verschillende situaties en over verloop van tijd (Soenens & Luyckx, 2003). Volgens Erikson (1968) zijn zowel sociaal-maatschappelijke factoren als de directe sociale omgeving belangrijke contextfactoren van identiteitsontwikkeling.

1.1.1 Identiteitsstatusmodel

Aan de hand van de theorie van Erikson ontwikkelde Marcia het identiteitsstatusmodel, een model waarin interindividuele verschillen in identiteitsvorming op een concrete wijze worden geoperationaliseerd en zo bruikbaar worden gemaakt voor empirisch onderzoek en de klinische praktijk (Soenens & Luyckx, 2003). Marcia (1980) onderscheidt twee dimensies van identiteit: ‘exploratie’ en ‘binding’. Met exploratie wordt een periode van onderzoeken bedoeld waarbij mensen ontdekken wat belangrijk voor hen is. Met binding wordt de mate van persoonlijke investering om het gestelde doel te behalen bedoeld. Op basis van deze twee dimensies (exploratie en binding) heeft Marcia (1980) onderscheid gemaakt tussen vier verschillende identiteitsstatussen: ‘Identity Achievement’, ‘Foreclosure’, ‘Identity Diffusion’ en ‘Moratorium’.

Individueen met een Identity Achievement-status hebben een periode van exploratie doorlopen en doordachte keuzes gemaakt. Individueen met een Foreclosure-status zijn toegewijd aan hun bindingen, maar hebben geen periode van exploratie doorgelopen: hun keuzes zijn vaak gebaseerd op de wensen van de nabije omgeving. Individueen met een Identity Diffusion-status zijn nog geen bindingen aangegaan en hebben ook nog geen periode van exploratie doorlopen. Individueen met de Moratorium-status bevinden zich nog in de periode van exploratie en zijn nog geen blijvende bindingen aangegaan (Day & Badou, 2019; Marcia, 1980; Soenens & Luyckx, 2003).

1.1.2 Kritiek en ontwikkelingen

Het identiteitsstatusmodel van Marcia wordt veel gebruikt in empirisch onderzoek naar identiteit (Meeus, 2011; Soenens & Luyckx, 2003). Toch zijn er ook verschillende punten van kritiek op het model van Marcia. Cúte & Levine (1988) stellen dat het model te veel gericht is op het bereiken van een volledig gevormde identiteit. Daarnaast zou het model niet volledig de theorie van Erikson conceptualiseren, waardoor belangrijke theoretische inzichten niet worden meegenomen (Soenens & Luyckx, 2003). Volgens Van der Gaag et al. (2020) geeft het model van Marcia niet weer hoe exploratie een blijvende identiteitsstatus kan vormen. Met andere woorden: alleen exploratie (het op zoek gaan naar) betekent niet direct dat een individu daadwerkelijk iets van betekenis vindt om te integreren in zijn of haar identiteit (Van der Gaag et al., 2020). Van der Gaag et al. (2020) stellen dat exploratie een belangrijke aanjager is voor identiteitsontwikkeling. Ervaringen hebben echter een directere invloed op binding, omdat de effecten van exploratie afhangen van de opgedane ervaringen. Identiteitsontwikkeling kan het best worden gezien als een continue, dynamische wisselwerking tussen ervaringen, exploratie, bindingsinhoud en bindingssterkte (Van der Gaag et al., 2020).

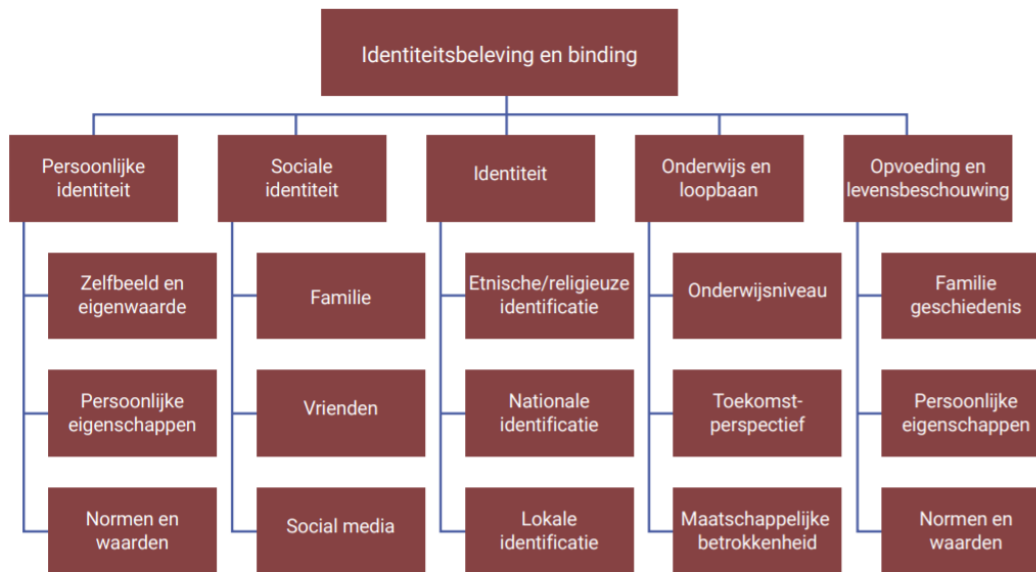
Het onderzoek van Carlsson et al. (2015) onderzocht de identiteitsontwikkeling bij mensen met een leeftijd van eind twintig. Het doel van hun onderzoek was om inzichten op te doen over de continuïteit van identiteitsontwikkeling nadat identiteitsverbintenissen zijn aangegaan. De resultaten van dit onderzoek wijzen erop dat identiteitsontwikkeling een continu ontwikkelingsproces is dat doorgaat na de adolescentie (Carlsson et al., 2015).

1.1.3 Model identiteitsbeleving

Op basis van bovenstaande literatuur en andere wetenschappelijke inzichten hebben Day en Badou (2019) een conceptueel kader ontwikkeld om de identiteitsbeleving van jongeren in kaart te brengen. In het model worden verschillende factoren beschreven die van invloed zijn op de identiteitsbeleving en op binding (zie Figuur 1).

Figuur 1

Conceptueel kader over identiteitsbeleving en binding

Bron. Overgenomen uit "Geboren en getogen: Onderzoek naar de identiteitsbeleving en gevoelens van binding van jongeren met een migratieachtergrond." door M. Day en M. Badou, 2019, Kennisplatform Integratie & Samenleving <https://www.kis.nl/sites/default/files/geboren-en-getogen.pdf>

Onder persoonlijke identiteit verstaan Day en Badou (2019) persoonlijkheidskenmerken, karaktereigenschappen, het verhouden tot een ander en de maatschappij, hoe iemand in het leven staat, wat belangrijk is en wat iemand nastreeft (Day & Badou, 2019). Onder sociale identiteit verstaan zij de evaluaties en karakteristieken van de sociale groepen waarmee een individu bindingen aangaat, zoals de manier waarop een individu zich verhoudt tot zijn of haar familie, vrienden of social media. Met identiteit wordt datgene bedoeld waarmee een individu zich verbonden voelt, bijvoorbeeld met welke (sociale) groepen, nationaliteit, taal of religie. Ten slotte worden onder opvoeding en levensbeschouwing de ervaringen van een individu bedoeld op het gebied van opvoeding en religie, bijvoorbeeld wat er centraal stond in de opvoeding, hoe de religie wordt beleefd en wat hierin de rol van cultuur en religie is (Day & Badou, 2019).

1.1.4 Belang van identiteit

Erikson (1968) benadrukt dat het ontwikkelen van een stabiele identiteit van groot belang is voor het welzijn. Individuen die deze ontwikkelingstaak niet kunnen volbrengen, hebben vage of niet bestaande bindingen en lijken niet verbonden met hun innerlijke zelf. Marcia (1980) geeft aan dat verwarring in de identiteit te maken heeft met onduidelijke bindingen en niet actief exploreren. Beyers en Luyckx (2016) hebben onderzoek gedaan naar de kwalitatieve risicofactoren voor de

identiteitsontwikkeling. Zij geven aan dat ‘ruminerend exploreren’, oftewel constant piekeren en zorgen maken, zonder in staat te zijn beslissingen te nemen over wat je wilt in het leven, een risicofactor is voor de identiteitsontwikkeling (Beyers & Luyckx, 2016). Dit is een risicofactor vanwege de sterke negatieve effecten ervan op het maken van bindingen, wat kan leiden tot depressieve symptomen en een lager zelfbeeld (Beyers & Luyckx, 2016). De problematieken die het meest voorkomen bij de naoorlogse generatie zijn: autoriteitsconflicten, loyaliteitsproblemen en identiteitsproblemen (Aarts, 1994). Identiteitsproblemen komen niet alleen tot uiting in de ouder-kindrelatie, maar kunnen ook tot problemen leiden in relaties met anderen (Aarts et al., 1991). Wanneer de identiteitsproblemen niet worden opgelost, kan dat leiden tot structurele identiteitsdiffusie (Verhulst, 2000).

Om een problematisch verlopende identiteitsontwikkeling te voorkomen, is het van belang kinderen te ondersteunen in hun identiteitsontwikkeling door de identiteitsbeleving in kaart te brengen, zodat de belevingswereld van kinderen inzichtelijk wordt gemaakt (Klooster et al., 2017).

1.2 Inter- en transgenerationale overdracht

Heftige gebeurtenissen of ervaringen, zoals de Eerste en Tweede Wereldoorlog of een scheiding tussen ouders en kinderen, brengen veel stress met zich mee, wat op lange termijn de ontwikkeling van kinderen kan belemmeren (Afifah Ridhuan et al., 2021; McNutt, 2018). De gevolgen van bovengenoemde ervaringen kunnen ‘transgeneratieel worden overdragen’ (Afifah Ridhuan et al., 2021). Dit wil zeggen dat het effect van de traumatische ervaring van een persoon of een groep overgedragen kan worden op een persoon in latere generaties (Yehuda & Lehrner, 2018). Psychologische en fysieke gevolgen van een heftige ervaring of vroegtijdige scheiding van ouders en kind kunnen dus meerdere generaties beïnvloeden (Afifah Ridhuan et al., 2021). De aanhoudende stress waarmee dit gepaard kan gaan, kan resulteren in stoornissen, zoals een posttraumatische stressstoornis, angst of depressie, wat een risicofactor is voor de volgende generaties (Bowers & Yehuda, 2016).

Transgenerationale overdracht kan op verschillende manieren plaatsvinden en omvat biologische, psychologische en sociologische factoren. Hoe de psychologische of fysieke gevolgen van een gebeurtenis of ervaring precies wordt overgedragen is nog niet bekend en behoeft een interdisciplinaire onderzoeks-aanpak (Afifah Ridhuan et al., 2021). Kestenberg (1972) onderzocht de effecten van de Holocaust op de tweede generatie. Dit onderzoek benadrukt het idee dat ouders trauma kunnen overbrengen op hun nakomelingen als een resultaat van hun eigen trauma dat zij hebben opgelopen tijdens de Holocaust.

De literatuur over overdracht betrof in het begin voornamelijk ‘intergenerationele overdracht’ (Salberg, 2015). Intergenerationele overdracht verwijst naar een effect bij nakomelingen als gevolg van ouderlijke ervaringen (Bowers & Yehuda, 2016). Volgens Salberg (2015) is de intergenerationele kijk te statisch, vanwege het lange verwerkingsproces van trauma’s. Hierdoor is te verwachten dat niet één, maar meerdere generaties worden blootgesteld aan de traumatische ervaringen van een persoon: transgenerationele overdracht. Salberg (2015) moedigt aan om verder te kijken dan één generatie en daarom de transgenerationele overdracht te onderzoeken.

1.3 Huidig onderzoek

Op dit moment focussen de meeste onderzoeken over identiteitsontwikkeling op adolescenten (Carlsson et al., 2015). Daarnaast blijven er fundamentele vragen bestaan over wanneer, wat en hoe identiteit ontwikkelt (McLean & Syed, 2015). Onderhavig onderzoek geeft een beeld van de identiteitsontwikkeling van Oostenrijkse kinderen die niet alleen zonder ouders in een ander gezin en ander land terecht zijn gekomen, maar ook (ingrijpende) ervaringen hebben meegemaakt, zoals de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Het is onbekend of de nazaten van Holland Kinder aspecten van de identiteit van hun voorouder hebben geïntegreerd binnen hun eigen identiteit of hiernaar op zoek zijn gegaan (exploratie). In dit onderzoek wordt gekeken naar de persoonlijke identiteit en de sociale identiteit. Aan de hand van het conceptuele kader over identiteitsontwikkeling en binding van Day en Badou (2019) wordt onderzocht hoe de persoonlijke en sociale identiteitsontwikkeling is beleefd door Holland Kinder en welke aspecten van de identiteit zijn doorgegeven aan het nageslacht. Er wordt tevens onderzocht hoe de persoonlijke en sociale identiteitsontwikkeling van Holland Kinder verliep in de beleving van hun (klein)kinderen. Daarnaast wordt onderzocht welke aspecten van de identiteitsontwikkeling van het Holland Kind transgenerationeel zijn overgedragen op het tweede- en/of derde geslacht.

Dit onderzoek levert kennis op over hoe identiteit ontwikkelt bij individuen die zijn blootgesteld aan verschillende levenservaringen, zoals een andere etnische achtergrond en ingrijpende levensgebeurtenissen. Ten tweede levert het onderzoek kennis op over de identiteitsontwikkeling in alle fasen van het leven, want dit onderzoek focust niet op één levensfase, maar op het hele leven van een individu. Mogelijk geeft dit meer inzicht in een globaal beeld van de ontwikkeling van identiteit. Daarnaast brengt dit onderzoek de ervaringen van Holland Kinder in kaart en levert het kennis op over de transgenerationele overdracht van verschillende aspecten van identiteit. Deze kennis kan bijdragen aan het inzicht krijgen over de identiteitsbeleving van (gemigreerde) jeugdigen.

De centrale onderzoeksvraag in dit onderzoek is:

Hoe beleefden de Oostenrijkse kinderen die na de Eerste Wereldoorlog in Nederland zijn opgevangen, volgens hun (klein)kinderen, hun persoonlijke en sociale identiteitsontwikkeling en welke aspecten van de identiteit hebben zij doorgegeven naar het nageslacht?

- Hoe beleefden de Oostenrijkse kinderen die na de Eerste Wereldoorlog in Nederland zijn opgevangen, volgens hun (klein)kinderen, hun *persoonlijke identiteit* en welke aspecten hiervan hebben zij doorgegeven naar het nageslacht?
- Hoe beleefden de Oostenrijkse kinderen die na de Eerste Wereldoorlog in Nederland zijn opgevangen, volgens hun (klein)kinderen, hun *sociale identiteit* en welke aspecten hiervan hebben zij doorgegeven naar het nageslacht?

2. Methode

2.1 Onderzoeksdesign

Om antwoord te geven op de hoofdvraag, is kwalitatief onderzoek verricht. Het betreft een historisch-pedagogisch onderzoek, waarbij het nageslacht van de Oostenrijkse kinderen die na de Eerste Wereldoorlog werden opgevangen in Nederland (Holland Kinder) zijn geïnterviewd. Omdat het gaat om levensverhalen in de herinnering van de participant, is in dit onderzoek de betrouwbaarheid bevorderd door datatriangulatie toe te passen. Dit wordt gedaan door naast de interviews ook (persoonlijke) documenten te analyseren die het verhaal van de geïnterviewde ondersteunen of tegenspreken.

2.2 Onderzoeksgroep

2.2.1 Werving

Voor het huidige onderzoek is gebruikgemaakt van een selecte steekproef. De respondenten zijn via verschillende kanalen geworven. Er is gebruikgemaakt van het netwerk van Peter Bakker (honorair consul van Oostenrijk) die al enkele jaren bij het onderwerp betrokken is. Daarnaast is er één respondent benaderd die zich over dit onderwerp heeft uitgelaten in een krant. Ten slotte zijn er oproepen geplaatst op Facebook en LinkedIn om zo met de doelgroep in contact te komen.

2.2.2 Inclusiecriteria

De respondenten zijn geselecteerd op basis van de volgende criteria. De respondenten moeten het nageslacht zijn van een Holland Kind. Daarnaast zijn in dit onderzoek alleen de tweede en derde generatie meegenomen: de kinderen of kleinkinderen van Holland Kinder. Ten slotte zijn alleen respondenten meegenomen die woonachtig zijn in Nederland.

2.2.3 Kenmerken

De onderzoekspopulatie bestaat uit respondenten waarvan één (groot)ouder na de Eerste Wereldoorlog, in de periode 1920 tot 1924, als kind vanuit Oostenrijk is opgevangen in een Nederlands gastgezin. Er hebben elf respondenten deelgenomen aan het onderzoek: zes vrouwen en vijf mannen. Zes respondenten zijn kinderen van Holland Kinder en vijf respondenten zijn kleinkinderen van Holland Kinder. Bij enkele (twee keer twee) respondenten is er sprake van afhankelijkheid van data, omdat er een relatie is tussen de respondenten. Een overzicht van de respondenten is opgenomen in Tabel 1.

Tabel 1

Overzicht informatie respondenten

Respondentnummer*	Generatie	Geslacht	Leeftijd ¹	Relatie Holland Kind tot respondent
9.2	2	M	80	Vader
10.2	2	M	77	Vader
11.2	2	M	75	Moeder
12.3	3	V	52	Grootmoeder
13.2	2	V	84	Moeder
13.3	3	V	54	Grootmoeder
14.2	2	M	81	Moeder
15.3	3	V	57	Grootmoeder
16.3	2	M	72	Grootmoeder
17.2	2	V	68	Moeder
17.3	3	V	33	Grootmoeder

* Het getal na de punt staat voor de generatie. Bijvoorbeeld: 12.3 staat voor nakomeling Holland Kind 12, derde generatie. Respondenten 13.2 en 13.3 hebben eenzelfde (groot)ouder; dit geldt ook voor respondenten 17.2 en 17.3.

2.3 Onderzoeksprocedure

Allereerst is telefonisch of per e-mail contact gezocht met de respondenten. Er is aan hen gevraagd of ze wilden meewerken aan het onderzoek, waarbij is uitgelegd wat het doel is van het onderzoek en wat er wordt verwacht van de respondent (Bijlage C).

De interviews zijn door twee onderzoekers afgenomen, overwegend bij de respondenten thuis of in de buurt (negen interviews). Twee interviews zijn, op verzoek van de respondenten, online afgenomen via Google Meet. Eén interview is niet met een audiorecorder opgenomen, eveneens op verzoek van de respondent. Tijdens dit interview is meegeschreven en zijn de aantekeningen later uitgewerkt. Deze uitwerking is naar de respondent gestuurd, die deze voorzien heeft van aanpassingen. De uitgewerkte transcripties zijn ter goedkeuring voorgelegd aan alle respondenten (member check). Bij gebruik van secundaire bronnen is hier per e-mail nogmaals toestemming voor gevraagd.

---

¹ Ten tijde van het interview.

2.3.1 Onderzoeksinstrument

De respondenten zijn aan de hand van de ‘oral history’-methode geïnterviewd. De focus van deze methode ligt op het interpreteren van de levenservaring van individuen en het idee dat de geïnterviewde een actieve participant is in het onderzoeksproces. Er is gekozen voor deze methode, omdat oral history op basis van het geheugen en de getuigenis van participanten een completer of ander begrip van het verleden levert ten opzichte van gestructureerde interviews (Bornat, 2003). Binnen de methode zijn persoonlijke ervaringen belangrijk voor het begrijpen van het verleden en de huidige maatschappij (Bornat, 2012). Het interview is een bepalende methode van oral history en gaat uit van de interactie tussen de geïnterviewde en de onderzoeker (Bornat, 2003). Vooraf heeft de onderzoeker een interviewprotocol opgesteld (Bijlage D). Dit zorgt voor structuur en ondersteunt bij het stellen van vragen, zodat de onderzoeker vragen kan stellen die specifiek van belang zijn voor het doel van het onderzoek (Castillo-Montoya, 2016). Het protocol is een leidraad voor het gesprek, maar hiervan mag in de oral history-methode afgeweken worden (Bornat, 2012). De topiclijst is inherent aan het conceptuele kader over identiteitsbeleving en binding van Day en Badou (2019). Ook zijn een aantal algemene introductievragen toegevoegd aan het interview om een beeld te krijgen van de respondent en de familiegeschiedenis.

2.4 Data-analyse

De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd met behulp van het programma Amberscript. De transcripties zijn geanalyseerd via het computerprogramma Atlas.ti. Via dit programma is de kwalitatieve data eerst gestructureerd, vervolgens gecodeerd en ten slotte thematisch geanalyseerd (Braun & Clarke, 2006). Er is gebruikgemaakt van een codeerschema met zowel theoriegedreven codes (deductieve codes) als datagedreven codes (inductieve codes). Hiervoor is gekozen, omdat deductieve codes structuur aanbrengen in de data en het mogelijk maken gericht antwoorden te zoeken (Flick, 2018). Inductieve codes zijn gebruikt zodat de data zo volledig mogelijk worden weergegeven (Flick, 2018). Vooraf is een deductief codeboek opgesteld op basis van de theorie uit hoofdstuk 1. De transcripties zijn eerst deductief gecodeerd met het codeboek. Aan de hand van de eerste drie interviews is het deductieve codeboek aangevuld met inductieve codes (Bijlage E). Om de betrouwbaarheid van dit proces te vergroten, hebben twee onderzoekers onafhankelijk van elkaar drie identieke interviews gecodeerd met hetzelfde codeboek. In Atlas.ti is de mate van overeenstemming tussen beide onderzoekers berekend. Daaruit bleek dat het gemiddelde percentage overeenstemming 61,1% bedroeg, met een range van 50% tot 67,5%. De codes die onder het thema ‘persoonlijke identiteit’ vallen, waren met 50% overeenstemming het minst duidelijk geformuleerd. De onderzoeker heeft daarom de codes verduidelijkt. De gemiddelde

overeenstemming is hoger dan 60%; op basis hiervan is het codeboek als voldoende betrouwbaar beoordeeld. Tijdens het coderen van de overige interviews is het codeerschema aangevuld. Vervolgens is er axiaal gecodeerd. Er is nagegaan of codes eventueel onder eenzelfde code konden worden geplaatst. Ten slotte is er selectief gecodeerd en werden relaties gelegd tussen de verschillende codes.

2.4.1 Persoonlijke documenten

De persoonlijke documenten van respondenten betroffen onder andere foto's, een dagboek, een huwelijkscertificaat, een biografie en een overlijdensbericht. Deze historische bronnen dienen ter aanvulling van de data die verkregen zijn uit het interview. De bronnen zijn geanalyseerd op relevantie aan de hand van het huidige onderzoeksonderwerp en de thema's uit het codeboek.

2.5 Ethische aspecten

Het onderzoeksvoorstel is voorgelegd aan en goedgekeurd door de Ethische Commissie van de faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen (EC-GMW). De respondenten hebben allen een informatiebrief ontvangen. De inhoud van deze brief is voorafgaand aan het interview mondeling toegelicht. Aan het begin van het interview is nogmaals stilgestaan bij de vrijwillige deelname en het gebruik van audio- opnames. Daarnaast tekenden de respondenten tijdens het interview een toestemmingsverklaring waarin beschreven is dat de respondent akkoord gaat met het doel van het onderzoek en de uitvoering daarvan (Bijlage B). Daarin geeft de respondent toestemming voor het opnemen van het interview, en dat de informatie uit het interview anoniem wordt verwerkt en geanalyseerd door de onderzoeker en gebruikt mag worden voor wetenschappelijke artikelen. De uitgewerkte transcripten zijn geanonimiseerd: alle op de persoon herleidbare gegevens zijn uit het transcript gehaald. In het toestemmingsformulier is geen rekening gehouden met aanvullende documenten die respondenten voor het onderzoek beschikbaar hebben gesteld. In het interview is gevraagd of de respondent akkoord was met het vastleggen en gebruiken van eventuele persoonlijke documenten. Per e-mail is elke respondent wederom benaderd met de vraag of de respondent nog akkoord is met het gebruik van persoonlijke documenten. De online persoonlijke documenten zijn opgeslagen op de server van de Rijksuniversiteit Groningen. De fysieke documenten zijn in tijdelijk bezit gesteld van de onderzoeker en worden na het schrijven van het onderzoeksrapport weer teruggegeven aan de respondent.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de analyses per respondent beschreven. Elke respondent heeft een uniek verhaal, waarbij de context belangrijk is om de identiteitsontwikkeling en de transgenerationale overdracht inzichtelijk te maken. In dit hoofdstuk wordt daarom eerst een verkorte biografie weergegeven en vervolgens worden de onderzoeksthema's per respondent beschreven. Voor elke respondent is ook een uitgebreidere biografie geschreven, waarin de secundaire bronnen zijn opgenomen (bijlage A).

3.1 Respondent 9.2

3.1.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een man, geboren in 1913 te Oostenrijk. Hij was zes jaar toen hij met de trein naar Nederland kwam om aan te sterken. Respondent 9.2 is een 80-jarige man en de zoon van het Holland Kind. Naast het interview is als secundaire bron het dagboek van de halfbroer van het Holland Kind gebruikt.

3.1.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

In Oostenrijk was de moeder van het Holland Kind zijn enige opvoeder, omdat zijn ouders gescheiden waren. “Ik heb ook weleens van mijn vader [Holland Kind] gehoord dat hij, in die tijd, ook wel eens werd meegesleept naar zijn vader, want ja zo'n kleintje moet je natuurlijk meenemen als mijn grootmoeder ‘Streit ging maken’, zoals dat in het Duits heet: ruzie schoppen”, vertelt respondent 9.2.

Het Holland Kind is onofficieel geadopteerd door zijn gastgezin. De pleegvader van het Holland Kind was volgens respondent 9.2 een “idealist”, “die begaan was met het volk”. Pleegvaders verwachtingen van het Holland Kind lagen hoog; pleegvader hoopte dat hij, net zoals hijzelf, zou slagen op academisch gebied. “Dat heeft hij niet waargemaakt”, zegt respondent 9.2.

Respondent 9.2 zegt dat zijn ouders, het Holland Kind en zijn vrouw, een goed leven hebben gehad met elkaar. Hij benoemt dat zijn ouders vaak zijn verhuisd en dat de wisselingen van scholen voor zijn broers en hem lastig waren. Volgens respondent 9.2 werd binnen het gezin onderling niet zoveel over problemen gesproken; moeder besprak dit wel met vriendinnen.

Respondent 9.2 zegt dat hij wel altijd betrokken is geweest bij zijn kinderen: “Misschien zijn er in mijn gezin ook wel taboes hoor, dat geloof ik wel, maar ik heb altijd vrij veel aan mijn gezin gedaan.” Respondent 9.2 vindt het belangrijk dat zijn (klein)kinderen doen wat ze leuk vinden en waar hun krachten liggen. Respondent 9.2 heeft met al zijn kinderen een even goede band: “allemaal kinderen met een eigen kleur.”

3.1.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Het Holland Kind was onderwijzer en enthousiast over natuurkunde. Respondent 9.2 noemt dat zijn vader, het Holland Kind, wat star en niet erg spraakzaam was. Daarnaast had het Holland Kind moeite met het accepteren van nieuwe hiërarchieën, bijvoorbeeld op zijn werk. De respondent vertelt dat zijn vader moeite had om onbevangen naar problemen te kijken en te luisteren: “Hij had van tevoren een bepaald beeld, en hij had ontzettend veel moeite om gewoon onbevangen naar zo’n probleem te kijken en luisteren.” Ten slotte vertelt respondent 9.2 dat zijn vader een groot muziekliefhebber was.

Omgaan met gebeurtenissen

Respondent 9.2 noemt dat zijn vader, het Holland Kind, “natuurlijk wel een klap van de molen had gekregen, omdat hij dus hier eigenlijk een beetje was gedumpt.” Respondent 9.2 zegt dat zijn vader een ‘slaafse’ dankbaarheid had tegenover zijn gastouders: “Dat hoort niet als je ouders hebt, dan kun je ze ook dankbaar zijn, maar je hoeft niet te kruipen. Dus dat was in het tweede geval ook wat gebeurde en dat heb ik ook al die tijd meegemaakt”, zegt respondent 9.2. De respondent denkt dat zijn vader mogelijk een minderwaardigheidscomplex had omdat hij de hoge verwachting van zijn pleegvader niet kon waarmaken.

Transgenerationale overdracht

Respondent 9.2 noemt dat hij flexibel is en openstaat voor andere meningen en andere ideeën. Hij zegt dat hij, net zoals zijn vader, een muziekliefhebber is.

De respondent zegt dat hij nauwelijks is beïnvloed door de voorgeschiedenis van vader: “eigenlijk niet [beïnvloed], met dat verschil dat je wel natuurlijk de scherven af en toe waarneemt.” De respondent vergelijkt zijn gezin met een gemiddeld gezin, “en dat is niet omdat ik wat wil verdringen.” De respondent vindt het wel opmerkelijk dat zijn ouders hem een Duitse naam hebben gegeven tijdens de Tweede Wereldoorlog: hij is vernoemd naar een van zijn vaders muziekhelden.

3.2 Respondent 10.2

3.2.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een joodse man geboren in Polen. Zijn ouders zijn voor zijn ogen vermoord toen hij tien jaar was. Omstreeks 1919 is het Holland Kind vanuit Oostenrijk naar Nederland gehaald. Respondent 10.2 is een 77-jarige man, de tweede zoon van het Holland Kind. Naast het interview zijn als secundaire bronnen foto’s van de respondent gebruikt.

3.2.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

Familie en gezin

Respondent 10.2 zegt dat zijn vader, het Holland Kind, hard werken en familie belangrijk vond. “Mijn vader eiste van de jongelui, van de jongens - niet van mijn zuster -, dat we minimaal een half jaar in een kibboets in Israël werkten, want daar leerde je werken.” Op de vraag welke normen en waarden de respondent heeft meegekregen uit zijn opvoeding, antwoordt hij: “Nou dat handelsgevoel, en toch beleefdheid en correctheid.”

Respondent 10.2 noemt dat zijn ouders weinig tijd hadden voor de opvoeding, want ze moesten erg hard werken om er weer bovenop te komen. “Mijn vader lag misschien, twee, drie uurtjes in bed en dan ging ‘ie er weer uit en aan het werk.” De respondent zegt dat hij zichzelf moest ontwikkelen.

Respondent 10.2 heeft zelf (inmiddels volwassen) kinderen. Op de vraag waar de respondent blij van wordt, antwoordt respondent 10.2: “Als mijn kinderen en kleinkinderen allemaal ’s nachts weer rustig in bedje liggen.”

3.2.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Respondent 10.2 beschrijft zijn vader, het Holland Kind, als een hardwerkende, ondernemende en creatieve man. Het Holland Kind was de oudste van zijn gezin en voelde zich verantwoordelijk, volgens respondent 10.2. Daarnaast noemt de respondent dat zijn vader in zijn leven veel reizen heeft gemaakt en creatief is (Afbeelding 1). Ten slotte geeft hij aan dat zijn vader een familieman was.

Afbeelding 1. Ontworpen familiewapen (privécollectie, 1947)

Omgaan met ingrijpende gebeurtenissen

De ouders van het Holland Kind zijn vermoord toen hij tien jaar was. Hij is samen met zijn broertjes en zusjes naar Hongarije gelopen om zijn ouders te begraven op een joodse begraafplaats. Vanuit Hongarije zijn de kinderen naar Oostenrijk gelopen en in een weeshuis terechtgekomen. Vanuit dit weeshuis is hij met zijn broers en zusjes naar Nederland gehaald door een rabbijn en terechtgekomen in een joods tehuis. De moord van zijn ouders heeft het Holland Kind niet kunnen verwerken: “Dit heeft hij zijn hele leven meegedragen”, zegt de respondent. Respondent 10.2 kon dit merken aan zijn vader, omdat hij snel geïrriteerd was. “Hij kon maar heel weinig hebben, een hele lieve man, maar je moest niet zeuren, laat ik het zo zeggen.”

Volgens respondent 10.2 was zijn vader altijd klaar om te vluchten. Door de stress en spanning had zijn vader moeite met slapen. De respondent merkte dat zijn vader 's nachts emotioneel was: “Huilen veel, ja 's nachts, dat hij niet zijn ouders kon laten zien wat hij gepresteerd heeft.” Zijn vader uitte zich weinig en had de neiging om moeilijke dingen voor zich te houden. “Eigenlijk heeft hij nooit zijn hart geuit, mijn vader. Alles opgepropt, alles”, zegt respondent 10.2. Volgens de respondent wilde zijn vader er niet over praten, omdat hij de gebeurtenissen van zich af wilde zetten.

Transgenerationale overdracht

Respondent 10.2 zegt dat hij zijn vader vragen had willen stellen over de ingrijpende gebeurtenissen, maar dit niet deed om zijn vader te beschermen. De respondent benoemt dat hij zelf ook moeilijk slaapt.

De respondent is overvallen in zijn winkel. Na deze ingrijpende gebeurtenis is hij erg overstuur geraakt. “Daar ben ik zo van overstuur geraakt, dat ik colitispatiënt ben geworden.” Zijn kinderen wilden de winkels ook niet voortzetten: “We zijn geen schietschijven, hebben ze gezegd.” Op de vraag welke verschillende deelidentiteiten bij respondent 10.2 voorop komen te staan, zegt hij dat zijn beroep het belangrijkste is: “Beroep X, dat zit in mijn hart en nieren.”

3.3 Respondent 11.2

3.3.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een vrouw. Zij is geboren in 1909 in Oostenrijk. Omstreeks 1925 is zij bij een pleeggezin in Nederland terechtgekomen. Hoe en waarom ze precies naar Nederland is gekomen, is bij respondent 11.2 onbekend. Respondent 11.2 is een 75-jarige man en de zoon van het Holland Kind.

3.3.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

Familie en gezin

De ouders van respondent 11.2, het Holland Kind en haar man, hebben elkaar ontmoet toen ze dertigers waren. In 1946 is respondent 11.2 geboren en in 1952 zijn de ouders getrouwd. De respondent weet niet of zijn geboorte gepland was, maar wel dat zijn ouders een liefdevolle relatie hadden.

Respondent 11.2 is vaak verhuisd in zijn leven. Hij heeft met zijn ouders, van 1953 tot 1961, in een pension gewoond. In dit pension woonden artiesten en kunstenaars: “geen burgerlijke mensen”, vertelt de respondent. De respondent is in totaal meer dan twintig keer verhuisd, waarvan de helft van de verhuizingen plaatsvond in zijn kindertijd.

Respondent 11.2 noemt dat zijn opvoeding heel vrij was en dat zijn moeder, het Holland Kind, niet veel verbood. Zijn vader verbood meer. “Wat dat betreft kon ik mijn gang gaan, misschien achteraf gezien te weinig sturing”, zegt de respondent. Beide ouders waren overdag aan het werk. De respondent kwam vaak alleen thuis en ging zijn eigen gang. Hij had twee goede vriendjes waar hij vaak mee speelde en naartoe kon gaan tussen de middag.

Respondent 11.2 is zelf getrouwd en heeft drie kinderen: twee dochters en een zoon. De respondent zegt dat hij in zijn eigen opvoeding zijn kinderen ook heel vrij heeft gelaten en dat hij zijn kinderen geleerd heeft dat het belangrijk is om met iedereen goed te kunnen omgaan. De respondent zegt dat hij wel stipt was in zijn opvoeding: “Als je iets belooft, dan doe je dat en als je bepaalde afspraken maakt, dan zorg je dat je er ook bent op een bepaald tijdstip.”

3.3.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Respondent 11.2 zegt dat zijn moeder, het Holland Kind, altijd heel dienstbaar was: “Ze was geneigd om mensen te pleasen, maar dat was tot een bepaalde grens, dat hield ook wel op.” Zijn moeder was open en vriendelijk naar mensen toe, zegt de respondent. Daarnaast was zijn moeder zeer nauwkeurig: ze was boekhoudster en goed met financiële zaken. Volgens de respondent was zijn moeder sober in haar doen en laten. Daarnaast zegt de respondent dat zijn moeder dol was op familie. Ten slotte benoemt de respondent dat zijn moeder altijd veel op reis wilde en nieuwsgierig was naar andere landen, maar zelf dit initiatief niet nam. Hij zegt dat zijn moeder naast haar reisdrang een (internationale) verhuisdrang had. Mogelijk heeft zij zich nooit goed kunnen wortelen in Nederland.

Omgaan met gebeurtenissen

Respondent 11.2 zegt dat zijn ouders, het Holland Kind en haar man, emotionele tegenslagen hebben gehad. Beide ouders hebben op jonge leeftijd hun vader verloren. Hij vermoedt dat dit hen bond. Zijn moeder had een gecompliceerde verhouding met haar eigen moeder. De respondent zegt dat zijn moeder erg van “keeping up appearances” was.

Transgenerationale overdracht

Respondent 11.2 is ook gericht op het behouden van relaties en het vermijden van conflicten. Hij zegt dat dit tot op een zekere hoogte is: er is een grens. Hij is ook goed met financiële zaken en probeert niet meer uit te geven dan er binnenkomt. Daarnaast heeft hij, net als zijn moeder, altijd een reisdrang gehad en zegt dat deze drang meer vanuit een ongerustheid of ongedurigheid komt dan uit interesse. Die reisdrang ziet de respondent niet meer terug bij zijn kinderen. Respondent 11.2 zit met vragen over zijn moeders verleden en doet hier onderzoek naar. De zoon van respondent 11.2 helpt hem soms ook met zoeken naar het verleden. “Als mijn moeder niet naar Nederland was gekomen, vast met die kindertrein of op een andere manier, dan hadden we deze toestand niet gehad”, zegt respondent 11.2.

3.4 Respondent 12.3

3.4.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een vrouw, geboren in 1913 te Oostenrijk. Omstreeks 1920 is ze samen met haar zus naar Nederland gekomen om hier aan te sterken. Ze is geplaatst bij een ander gastgezin dan haar zus. Ze moest hard werken op de boerderij van haar gastouders. Respondent 12.3 is een 52-jarige vrouw en is de kleindochter van het Holland Kind. Naast het interview zijn als secundaire bronnen foto's en officiële documenten, namelijk een huwelijkscertificaat en overlijdensbericht, van de respondent gebruikt.

3.4.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

Familie en gezin

Het Holland Kind heeft, in zoverre bekend, haar Oostenrijkse ouders niet meer teruggevonden. Vanuit het gastgezin heeft ze meegekregen dat ze hard moest werken. Respondent 12.3 zegt dat haar grootmoeder gelukkiger werd toen zij een betrekking kreeg als huishoudster. Daarna kreeg haar grootmoeder zelf kinderen en heeft ze zich op het gezin gericht. De respondent zegt dat er weinig tijd was voor de opvoeding en dat ze het idee heeft dat haar moeder zichzelf heeft opgevoed. “Mijn moeder heeft als kind haar sleutelbeen gebroken en dat is gewoon niet

opgemerkt.” Grootvader, de man van het Holland Kind, werkte in de textiel en iedereen van het gezin werd geacht een steentje bij te dragen. De oudste kinderen moesten hard werken en geld afdragen aan het gezin. Binnen het gezin was veel strijd. Respondent 12.3 vertelt dat haar moeder uiteindelijk besloot haar eigen leven op te bouwen. Ze zegt dat haar moeder, “de meest rebelse”, uiteindelijk zweminstructrice is geworden.

Respondent 12.3 zegt dat haar eigen jeugd niet ideaal is verlopen: “In ons gezin was mijn vader, even zwart-wit gezegd, de agressor en mijn moeder de passieve, die zich klein maakte.” Haar ouders zijn gescheiden toen zij zeventien jaar was. Na de scheiding heeft haar moeder zichzelf weer teruggevonden. “Dat vind ik heel erg cool van haar”, zegt de respondent. De respondent heeft zelf geen kinderen: “Dus ik kan in ieder geval ook niet de shit doorgeven, denk ik, dat scheelt. Dat was zeker ook een van de overwegingen achteraf, ik zie wat er mis kan gaan.”

3.4.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Respondent 12.3 beschrijft haar grootmoeder, het Holland Kind, als relatief warm in tegenstelling tot haar oudtante, de zus van het Holland Kind. De respondent zegt dat haar grootmoeder altijd heel hard heeft gewerkt.

Omgaan met gebeurtenissen

Respondent 12.3 denkt dat haar grootmoeder, het Holland Kind, verlatingsangst moet hebben gehad, na alles wat ze heeft meegemaakt. Haar grootmoeder heeft zich volledig op haar gezin gericht. Dit was volgens de respondent ook logisch, gezien de vroegere rolpatronen.

Transgenerationale overdracht

Respondent 12.3 zegt dat haar moeder, de dochter van het Holland Kind, een levenslustig persoon is en veel mensenkennis bezit. Daarnaast is haar moeder lange tijd gesloten geweest. Op oudere leeftijd is ze zich meer gaan openen. “En die hebben echt niet geleerd om met, ehh, die mochten er dan denk ik ook niet zijn, hoor, die emoties, die gevoelens”, zegt de respondent. Eén van de eerste bewuste herinneringen die de respondent heeft, is het moment dat ze hoorde van haar grootmoeders overlijden. De moeder van de respondent was aan het stofzuigen. “Ik keek naar haar en ze leek wel compleet afgesloten, of zo”, vertelt de respondent. Haar moeder zette de stofzuiger uit. “Toen zei ze: ‘oma is dood’ en ze zette de stofzuiger weer aan en ging stofzuigen.” De respondent zegt dat er op dit moment geen contact mogelijk was met haar moeder en dat dit haar een raar gevoel gaf.

De respondent heeft veel vragen over haar grootmoeders voorgeschiedenis. Ze probeert te achterhalen waar haar grootmoeder precies vandaan komt en wat er met haar ouders is gebeurd. Ze wil de ontbrekende informatie graag invullen. Zelf heeft ze ook moeite gehad met uiten van emoties, maar heeft hulp gekregen en kan zichzelf nu beter uiten.

3.5 Respondenten 13.2 en 13.3

3.5.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een vrouw, geboren in 1913 te Oostenrijk. Ze werd ziek en is in 1921 met de trein naar Nederland gereisd om aan te sterken. Ze is in Nederland gebleven, want haar ouders zijn beiden overleden. Respondent 13.2 is een 84-jarige vrouw en is de dochter van het Holland Kind. Respondent 13.3 is een vrouw en is de kleindochter van het Holland Kind en de dochter van respondent 13.2. Naast het interview is als secundaire bron een geschreven biografie over het Holland Kind van respondent 13.3 gebruikt.

3.5.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

Familie en gezin

Het Holland Kind is opgegroeid bij haar pleegouders in Nederland. Het eerste jaar is ze erg verwend. Na een jaar werd dit minder. Respondent 13.2, haar dochter, vertelt: “Ja, dat ze voor haar niet zo erg lief zijn geweest. Het eerste jaar wel, zei ze altijd, toen waren ze heel lief voor me, maar daarna werd het stukken minder; moest ze ook veel doen en meehelpen in huis.” Respondent 13.2 zegt dat haar moeder het erg had gevonden om enig kind te zijn. Uiteindelijk kreeg haar moeder acht kinderen. “Ruimschoots gecompenseerd”, zegt respondent 13.2.

Respondent 13.2 zegt dat haar moeder een groot gezin moest verzorgen en een man had die niet trouw was. “Mijn moeder was heel erg gehecht aan mijn vader. Dat is echt zo. Ergens denk ik dat mijn vader ook nog wel van mijn moeder hield. Maar ja, hij had niet genoeg aan haar en dat is best wel triest, want ze had al zo veel meegemaakt.” Wanneer haar moeder verdrietig was, zocht ze troost bij respondent 13.2: “Mijn moeder was dan zo verdrietig en haalde mij uit bed, ik was de oudste en ik was haar enige troost.” De respondent wist niet goed hoe ze hiermee om moest gaan: “Dus ik zat ook een beetje van wat moet ik hiermee, gaat papa weg en allemaal van dat soort gevoelens.” De respondent kon die gevoelens nergens kwijt en hield dit binnen: “Vroeger praatte je daar helemaal niet over.” Respondent 13.3, de kleindochter, vult aan dat haar moeder hiervan nadelige gevolgen heeft ondervonden.

Respondent 13.2 zegt dat haar moeder goed met de kinderen kon omgaan en hen goed opvoedde en verzorgde: “We zagen er altijd netjes uit, altijd schoongewassen.” Ze bewondert dit

aan haar moeder, omdat dit tijdens de Tweede Wereldoorlog en met acht kinderen niet makkelijk moet zijn geweest. Respondent 13.3 zegt dat haar grootmoeder het belangrijk vond dat haar kinderen het goed hadden op verschillende gebieden: financieel, gezondheid en zelfvoorzienend.

Respondent 13.3 benoemt dat haar moeder, de dochter van het Holland Kind, een aversie heeft tegen vreemdgaan: “Als je het woord ‘vreemdgaan’ bij mijn moeder noemt, dan slaat ze wel echt helemaal op tilt, die is daar zo fel op.” Deze respondent zegt dat haar ouders wel een goed huwelijk hadden: “Mijn vader was gewoon precies wat mijn moeder nodig had, iemand die gewoon echt supertrouw was.”

Respondent 13.3 zegt dat haar moeder erg beschermend is naar haar kinderen: “Soms zo veel ja, dat het ook weer benauwend kan zijn in haar verwachtingen naar ons toe.” Zelf is respondent 13.3 soms ook beschermend naar haar kinderen, maar ze kan wel loslaten. Daarnaast zegt deze respondent dat haar moeder sterk gehecht is aan haar eigen kinderen, en hen graag om zich heen heeft. Respondent 13.3 doet dit bij haar eigen kinderen anders: “Soms reageer ik zo enthousiast als ze niet thuiskomen, dat ze vast zullen denken ...”

3.5.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Respondent 13.2 beschrijft haar moeder, het Holland Kind, als een liefhebbende vrouw. Ze kon lachen en had schik met kinderen. Haar minder sterke punten waren het spreken over gevoelens, en haar zelfbeeld: “Mijn moeder zei altijd dat ze wel zo verschrikkelijk lelijk was, helemaal niet zo hoor, ze was een leuke dame.” Haar moeder was ook bescheiden. Ze woonde in de buurt van respondent 13.2 en had vaak langs kunnen komen, maar deed dat niet om geen overlast te bezorgen. Daarom ging respondent 13.2 bij haar langs.

Respondent 13.3 beschrijft haar grootmoeder, het Holland Kind, als een lief dametje dat met respect behandeld werd: “Ja, ze was heel hartelijk, alles kon, alles mocht.” Deze respondent zegt dat haar grootmoeder dankbaar was wanneer je langskwam en altijd wat lekkers had klaarliggen. Ze zegt dat grootmoeder zich niet zo snel druk maakte. Grootmoeder was open over het verleden en de verhalen die ze vertelde vond deze respondent intrigerend. De respondent vertelt ook dat haar grootmoeder in Wenen een goede leerlinge was: een slimme dame. Ze geeft aan dat haar grootmoeder het belangrijk vond dat haar kleinkinderen gelukkig waren en dat ze tevreden en dankbaar was met wat ze had.

Omgaan met gebeurtenissen

Respondent 13.2 zegt dat haar moeder niet zoveel over haar tijd in Wenen sprak. Deze respondent denkt dat haar moeder altijd een beetje heimwee heeft gehad naar haar thuis in Oostenrijk.

Respondent 13.3 vertelt dat haar grootmoeder erg in paniek is geraakt toen ze te horen kreeg dat haar ouders uit Oostenrijk waren overleden. Na een jaar kwam haar tante, de zus van haar moeder, naar Nederland; zij wilde het Holland Kind adopteren. “Toen ging pleegmoeder heel erg huilen: ‘nee, haal haar niet weg bij mij, ik zorg toch goed voor haar?’”, zegt respondent 13.3. Het Holland Kind werd, als 10-jarige, voor een onmogelijke keuze gesteld. Ze kon deze knoop niet doorhakken en de volwassenen hebben uiteindelijk beslist: ze bleef in Nederland. Respondent 13.2 zegt dat deze keuze heel moeilijk is geweest voor haar moeder.

Beide respondenten vertellen dat de relatie tussen het Holland Kind en haar man moeizaam was. Ze kreeg de steun van haar omgeving om bij hem weg te gaan, maar ze kon dit niet: “Dat vond ik altijd wel iets van ja, is dat nou ook een vorm van niet, niet in de steek gelaten willen worden?”, zegt respondent 13.3.

Transgenerationale overdracht

Respondent 13.3 zegt dat haar grootmoeder op hoge leeftijd, vlak voor haar overlijden, iets moeilijks aan haar moeder wilde vertellen: “Maar mijn moeder zag dat ze er heel veel moeite mee had, en toen heeft mijn moeder gezegd: ‘laat maar mam, als het zo moeilijk is’.”

Respondent 13.2 zegt dat ze vaak te horen krijgt dat ze op haar moeder lijkt. Ze zegt dat ze op sommige punten zaken hetzelfde aanpakt. Respondent 13.2 wil zelf ook graag goed voor haar gezin zorgen. Ze zegt dat ze meer middelen had dan haar moeder om dat te kunnen: “Ik snap nog altijd niet hoe ze het voor elkaar heeft gekregen.” Daarnaast is respondent 13.2 zelf ook bescheiden: “Ik ben toch gauw bang om andere mensen overlast te bezorgen, ik wil het allemaal goed doen.” Respondent 13.3 beaamt dat haar eigen moeder, net als grootmoeder, bescheiden is en geen ‘overlast’ wil veroorzaken: “Ze woont hier op een steenworp afstand vandaan, maar ze komt hier niet uit zichzelf langs.” Mogelijk is haar moeder bang voor afwijzing van anderen, zegt respondent 13.3. Deze respondent zegt dat zij zelf in haar jeugd ook verlegen was en bezig was met wat anderen van haar vonden. Naarmate ze ouder is geworden en meer ging ondernemen, verminderde dat. Ze herkent dit gedrag ook in haar zoon. “Afwachtend, kat uit de boom kijken.”

Op bepaalde punten zou respondent 13.2 zaken anders aanpakken. Respondent 13.2 zegt dat ze getrouwd is met een rustige, trouwe man en dat ze in de positie van haar moeder misschien wat harder zou zijn geweest: “Maar ja, het is mij niet overkomen, dus dan kun je dat makkelijk zeggen.”

Respondent 13.3 zegt dat haar eigen moeder (respondent 13.2) een lieve, verlegen vrouw is en het geluk van haar kinderen erg belangrijk vindt.

Beide respondenten zijn nieuwsgierig naar de geschiedenis van hun moeder en grootmoeder: “Wat dat betreft vind ik het soms heel jammer dat ze er nu niet meer is, nu ik ouder ben, en beter mijn vragenstellingen kan doen”, zegt respondent 13.3.

3.6 Respondent 14.2

3.6.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een vrouw, geboren in 1909 in Oostenrijk. In 1920 is ze tijdelijk bij een gastgezin in Nederland terechtgekomen om aan te sterken en na tien maanden teruggekeerd naar Oostenrijk. Respondent 14.2 is een 81-jarige man en de zoon van het Holland Kind. Hij is voor zijn werk verhuisd naar Nederland.

3.6.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

Familie en gezin

Respondent 14.2 zegt dat zijn ouders, het Holland Kind en haar man, na de Tweede Wereldoorlog hun bestaan weer opnieuw moesten opbouwen. Dit was belangrijk voor het Holland Kind en haar man. De respondent zegt dat zijn broer en hij zelfstandig zijn opgegroeid, en dat dit prima was. De respondent en zijn broer hebben veel vrijheid genoten. Hij zegt dat zijn moeder, het Holland Kind, niet streng was voor hem; zijn vader was strenger. Hij heeft een vrije opvoeding genoten, maar zegt dat de regels binnen het gezin duidelijk waren.

Respondent 14.2 zegt dat hij schrok van het “enorme vrije” hier in Nederland. “Dat je op school kwam en je zei ‘jij’ tegen je onderwijzer, dat kon ik mij niet voorstellen”, vertelt hij. De respondent heeft geprobeerd het beste te doen voor zijn kinderen, maar zegt dat hij soms te veel heeft gestuurd. “Ik denk dat ik toch nog sterk beïnvloed was door mijn verleden”, zegt hij. Hij vervolgt: “Of dit Oostenrijks is of mijn mentaliteit: mijn kinderen hadden kritiek op mijn opvoeding, omdat ik veel te streng was, wat ik zelf niet zo ervaren heb.” Hij zegt dat de Nederlandse opvoeding op bepaalde punten een voorbeeld is; hij vindt de rolverdeling “je doet het samen” in de opvoeding en de begeleiding van de kinderen sterke punten van de hedendaagse opvoeding.

3.6.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Respondent 14.2 zegt dat zijn moeder, het Holland Kind, “doelgericht” was. Hij legt uit dat zijn moeder vond dat je alles moest verdienen wat je deed, en dat betekende hard werken. Hij geeft

aan dat dit ook zo hoorde in die tijd; Oostenrijk was een puinhoop na de oorlog, dus alles moest weer worden opgebouwd. Hij zegt dat zijn moeder het bedrijf en de familie belangrijk vond.

Omgaan met gebeurtenissen

Respondent 14.2 zegt dat zijn moeder last had van heimwee tijdens haar verblijf in Nederland: “Maar ik wil niet dat het in de verkeerde context komt, ze vond het fantastisch in Nederland, ze was het gewoon niet gewend om zo lang weg te zijn.”

Transgenerationale overdracht

Respondent 14.2 heeft veel moeten reizen voor zijn studie en werk en zegt dat hij ook altijd hard heeft gewerkt.

3.7 Respondent 15.3

3.7.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een vrouw, geboren in 1915 in Oostenrijk. In 1921 werd ze ziek en is ze met de trein naar Nederland gekomen om aan te sterken. Ze kwam terecht in een pleeggezin en is permanent bij hen gebleven. Respondent 15.3 is een 57-jarige vrouw en is een kleinkind van het Holland Kind. Naast het interview is als secundaire bron een geschreven biografie van het Holland Kind gebruikt.

3.7.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

Familie en gezin

Respondent 15.3 zegt dat haar grootmoeder, het Holland Kind, een goede jeugd heeft gehad in het pleeggezin. De zus van haar grootmoeder is later, in 1924, ook een tijdje naar Nederland gekomen om aan te sterken. De zus woonde vlakbij haar, maar verbleef in een ander pleeggezin. De zus was al ouder en kon zich moeilijker wortelen in Nederland. Daarom is zij weer teruggegaan naar Oostenrijk. De broer van het Holland Kind heeft ook nog een tijdje in het pleeggezin van het Holland Kind verbleven. Respondent 15.3 zegt dat de broer van haar grootmoeder niet goed kon aarden in Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog is hij zoekgeraakt. Beide kinderen, de broer en de zus van het Holland Kind, hadden een hogere leeftijd dan het Holland Kind toen ze tijdelijk in Nederland verbleven. De pleegouders van het Holland Kind hebben haar verzorgd en geholpen. Het Holland Kind heeft bij hen gewoond totdat ze ging trouwen.

Het Holland Kind had niet zoveel besef van geld en administratieve zaken, dat waren in die tijd meer “mannenzaken”. Ze heeft wel altijd meegewerkt in het familiebedrijf. Respondent 15.3 zegt dat haar moeder, dochter van het Holland Kind, in de jaren '60 gestopt is met werken,

omdat getrouwde vrouwen dit moesten. De respondent begrijpt niet waarom haar moeder dit deed, omdat haar moeder uit een ondernemersgezin kwam. Respondent 15.3 zegt dat ze vroeger wel eens riep dat ze “alles anders ging doen” wat betreft opvoeding, maar onbewust bepaalde zaken heeft doorgegeven in haar eigen opvoeding. Respondent 15.3 zegt dat “een stukje respect en vertrouwen” en “elkaar helpen” belangrijke normen en waarden zijn die zij meegeeft in haar eigen opvoeding.

3.7.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Het Holland Kind was een lieve, sterke vrouw, maar volgens respondent 15.3 ook volgzzaam. In de biografie over het Holland Kind wordt aangegeven dat haar eigen moeder haar opvoedde met de leus: “Sei immer braf und folgsam”. Het Holland Kind bedekte veel zaken met de “mantel der liefde”, zegt respondent 15.3. Daarnaast nam ze het leven zoals het was, of zoals ze zelf zei: “Ik naam de dingen sa’t se wiene, dat haw ik altyd dien.”

Het Holland Kind was actief, ze heeft haar hele leven lang nog gezwommen. Daarnaast kon ze goed schrijven. Respondent 15.3 noemt dat haar grootmoeder, het Holland Kind, energiek en sociaal was.

Omgaan met gebeurtenissen

Het Holland Kind heeft een turbulent leven gehad. Ze heeft er last van gehad dat ze tijdens de Tweede Wereldoorlog niet zoveel tijd aan de opvoeding van haar kinderen heeft kunnen besteden. “Ik geloof dat ze zich daar wel heel schuldig over heeft gevoeld”, zegt respondent 15.3. Haar man kwam na een ingrijpende ervaring terug, maar heeft nooit over de oorlog en wat hem overkwam kunnen spreken. “Mijn beppe [oma] wilde er wel over praten, alleen mijn pake [opa], die sprak nergens over.”

Het Holland Kind had een zoon die ze vernoemd had naar haar broer. Haar broer is nooit teruggekomen uit de Tweede Wereldoorlog en haar zoon is op vrij jonge leeftijd overleden. Hier heeft ze emotioneel last van gehad. “Dat heeft bij mijn beppe [oma] er denk ik ook heel erg ingehakt”, zegt respondent 15.3.

Transgenerationale overdracht

Respondent 15.3 heeft aangevoeld dat haar opa niet over bepaalde onderwerpen wilde spreken. Daarnaast heeft ze ook opgepikt dat haar grootmoeder het, voornamelijk tijdens de Tweede Wereldoorlog, niet altijd makkelijk heeft gehad. Respondent 15.3 zegt dat ze niet weet of haar moeder er last van heeft gehad: “Heeft zij zich nooit over uitgelaten.”

Respondent 15.3 zegt dat haar moeder een sterke vrouw was. Respondent 15.3 is zelf een lange tijd, net zoals grootmoeder, volgzzaam is geweest, omdat ze dit had meegekregen in haar jeugd: “Ik denk dat ik mijzelf heel erg liet ondersneeuwen.” Ze liet keuzes door andere bepalen en heeft nooit bewust een studie gekozen. Op latere leeftijd is ze meer voor zichzelf gaan opkomen. Respondent 15.3 zegt dat haar moeder, dochter van het Holland Kind, goed naar anderen kon luisteren. De respondent zegt dat ze dit van haar moeder heeft overgenomen. Daarnaast zegt de respondent dat haar moeder, net zoals grootvader, gesloten was. De respondent vond het moeilijk om haar eigen gevoelens met haar moeder te delen. Zelf doet de respondent dit anders. Ze legt niet bij iedereen haar “ziel en zaligheid” op tafel, maar wil gesprekken en relaties niet oppervlakkig houden.

De respondent zegt dat ze veel weet van haar grootmoeder, maar graag meer had willen weten over de beleving achter alle gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden: “Er zijn nog wel veel vragen van wat er nou allemaal is gebeurd.”

3.8 Respondent 16.3

3.8.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een vrouw, geboren in 1903 in Oostenrijk. Omstreeks 1920 is ze bij kennissen van haar ouders in Nederland terechtgekomen om aan te sterken, verbleef een jaar in Nederland en is daarna teruggekeerd naar Oostenrijk. Ze had in Nederland haar man ontmoet en is na haar huwelijk teruggekeerd naar Nederland. Respondent 16.3 is een 72-jarige man en is de kleinzoon van het Holland Kind. Naast het interview zijn als secundaire bronnen foto's en een geschreven familiebiografie van de respondent gebruikt.

3.8.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

Familie en gezin

De opvoeding van het Holland Kind werd verzorgd door haar moeder en het hiervoor aangenomen kindermisje. Respondent 16.3 zegt dat zijn grootmoeder, het Holland Kind, is opgevoed door anderen: “Haar moeder was mentaal niet dichtbij.” Zijn grootmoeder zag haar moeder tijdens vakanties, want het grootste gedeelte van de tijd zat ze op kostschool, waar ze orde en discipline leerde. De respondent zegt dat zijn grootmoeder vroeger werd opgevoed om hoofd van een huishouding te worden. Zij bestierde haar huishouden in Nederland ook met discipline en controle. “Ze woonden in een groot huis en ze hadden ook mensen in dienst voor de tuin en de keuken, er waren wel vijf of zes mensen die daar rondliepen”, zegt de respondent.

De respondent 16.3 vertelt dat zijn grootouders, het Holland Kind en haar man, een gelukkig huwelijk hadden en dat zijn moeder de oudste is van de vijf kinderen. Hij geeft aan dat zijn moeder, de dochter van het Holland Kind, en haar broer en zussen streng werden opgevoed, zoals dat de gewoonte was in het aristocratische milieu in Oostenrijk en Duitsland. Er waren vele conventies en regels volgens welke geleefd moest worden: de typische taalmanieren, kledingvoorschriften, dankbaarheid tonen, de man-vrouwverhouding, Oostenrijkse gerechten, et cetera. De respondent zegt dat zijn moeder het niet makkelijk heeft gehad met haar moeder: “Mijn moeder zat onder het juk van haar moeder.”

Respondent 16.3 is de oudste van het gezin. Hij vertelt dat zowel zijn moeder als hij zijn opgevoed met een “knietschen”. Dit is een buiging die ze moesten maken als bijvoorbeeld grootvader, de man van het Holland Kind, thuiskwam. De respondent heeft ook discipline meegekregen: wandelen was marcheren, vakanties waren hard werken, aanheffen van brieven waren belangrijk en afspraken kwam je na. “Ik heb wel ervaren dat het goed is dat je een normenkader hebt, het feit dat je een normenkader hebt en opgelegd kreeg, gaf ook wel een soort van rust”, zegt hij. De respondent geeft aan dat zijn grootmoeder wilde dat de kleinkinderen [waaronder respondent 16.3], in Oostenrijk ook Oostenrijkse kleding droegen: “Mijn moeder vond dat verschrikkelijk.” Daarnaast is de respondent zelf ook naar kostschool gestuurd.

Respondent 16.3 heeft vier kinderen en heeft de Oostenrijkse normen en waarden in de opvoeding doorgegeven. Hij zegt dat in de opvoeding bepaalde lijnen moesten worden gezet. Bij zijn oudste kinderen vond de respondent discipline belangrijk. “Bij mijn jongste kinderen was ik daar wat minder streng in.”

3.8.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Respondent 16.3 zegt dat het kindermisje van zijn grootmoeder, het Holland Kind, zeer positief over haar was: “Ze roemde haar warmte, belangstelling, de lichtvoetigheid en het positivisme.” De respondent vertelt dat zijn grootmoeder goed kon commanderen, ze was immers een officiersdochter. Ze was streng en gedisciplineerd. Daarnaast was ze een stevige persoonlijkheid. “Je kon niet om haar heen”, zegt de respondent. Hij geeft aan dat zijn grootmoeder een beetje koud was en nooit diepliggende relaties had. Dit kwam door de normen en waarden van het Oostenrijkse hof: “Dat was koud en kil en niet gezellig, maar ambitieus.” Ten slotte zegt de respondent dat zijn grootmoeder een groot verantwoordelijkheidsgevoel bezat en zeer betrokken was bij anderen.

Transgenerationale overdracht

De afstandelijke houding van grootmoeder, het Holland Kind, is doorgegeven aan de volgende generaties, zegt respondent 16.3. “We hebben allemaal wel iets van afstand houden.” Hij legt uit dat hij moeite heeft met mensen die te dichtbij komen en dat hij moeite heeft zichzelf te geven in een relatie: “Dat is wel heel bepalend geweest.”

De respondent zegt dat zijn moeder is veranderd na haar collegetijd in Amerika. Amerika was na de oorlog, vergeleken met Europa, een welvarend land. “Ze onderging daar een complete metamorfose.” De respondent zegt dat zijn moeders zelfbewustzijn zeer was vergroot na Amerika.

3.9 Respondenten 17.2 en 17.3

3.9.1 Verkorte biografie

Het Holland Kind is een vrouw, geboren in Oostenrijk. Op zevenjarige leeftijd verbleef ze een jaar in Nederland bij een gastouder, een weduwe, om aan te sterken. Na een jaar was ze echter nog niet hersteld. De gastouder heeft de moeder van het Holland Kind geschreven en gevraagd of ze nog een jaar mocht blijven. Het Holland Kind is uiteindelijk opgegroeid in Nederland. Respondent 17.2 is een 68-jarige vrouw en de dochter van het Holland Kind. Respondent 17.3 is een 33-jarige vrouw en is de kleindochter van het Holland Kind en de dochter van respondent 17.2.

3.9.2 Opvoeding en transgenerationale overdracht

Familie en gezin

Het Holland Kind is als kind door haar gastouder naar een kostschool gestuurd. Haar gastouder kon haar moeilijk missen en heeft haar na twee jaar van de school afgehaald. Het Holland Kind ging in 1934 voor het eerst terug naar Oostenrijk om haar ouders te bezoeken. Ze moest aan haar gastouder op Gods woord beloven dat ze terug zou komen. “Ik heb wel mensen uit het dorp gevraagd waarom mijn moeder [in Nederland] was gebleven. Dan zeiden ze: ‘mevrouw [gastouder] kon haar niet missen.’ Heel mijn moeders leven lang is het ‘mevrouw’ gebleven”, zegt respondent 17.2. Het Holland Kind is nooit officieel geadopteerd en heeft altijd contact onderhouden met haar eigen ouders. Respondent 17.2 komt uit een gezin van vijf kinderen. Haar jongste zusje is overleden.

Het Holland Kind vond opleiding, werken en familie erg belangrijk. “Dat is iets wat ze ook altijd tegen ons zei: zorg dat je je eigen geld kunt verdienen en je moet zelf altijd goed studeren”, zegt respondent 17.3. Deze respondent zegt dat opleiding en hard werken in haar opvoeding ook belangrijk was. “Dat vond ze [grootmoeder] heel belangrijk en mijn moeder ook,

dus die heeft ook altijd hard gewerkt. Ze vindt het belangrijk dat je zelf rond kunt komen en van niemand afhankelijk bent”, vertelt deze respondent. Ze zegt dat “altijd goed je best doen”, “vriendelijkheid”, “mensen helpen” en “alles eruit halen” de normen en waarden zijn die zij heeft meegekregen in haar opvoeding. Daarnaast heeft het Holland Kind haar liefde voor Oostenrijk doorgegeven aan haar (klein)kinderen. Respondent 17.2 zegt dat bij haar, net zoals bij haar moeder, het glas altijd halfvol is. Daarnaast is ze ook van de praktische oplossingen.

3.9.3 Persoonlijke identiteit

Persoonlijke eigenschappen

Respondent 17.2 beschrijft haar moeder, het Holland Kind, als iemand met een positieve instelling. De respondent zegt dat het glas altijd halfvol was bij haar moeder, en dat ze er altijd wat van probeerde te maken. Soms leek het alsof ze nooit stress ervaarde. “Mijn moeder was een sterke vrouw”, zegt respondent 17.2. Ze zegt dat haar moeder creatief, discreet en geïnteresseerd in haar kleinkinderen was. Beide respondenten geven aan dat het Holland Kind gesloten was en niet snel uit zichzelf vertelde hoe ze zich voelde. Respondent 17.3 denkt dat dit voor een deel komt doordat haar grootmoeder in haar opvoeding nooit heeft geleerd om over gevoelens te praten, en daarom emoties opkropte.

Omgaan met gebeurtenissen

Respondent 17.2 denkt dat het opgroeien bij een gastouder impact op haar moeder heeft gehad: “Mijn moeder zal er emotioneel best wel mee geleden hebben, maar daar sprak je in die tijd niet over. Ze heeft voor haarzelf een muur gebouwd. Dat had ze van haar moeder geleerd. Die schreef vanuit Oostenrijk telkens in haar brieven dat ze dankbaar moest zijn.” Deze respondent noemt dat haar moeder er in alle omstandigheden altijd iets van probeerde te maken, maar weinig over de ingrijpende gebeurtenissen sprak. “Pas toen ze ongeveer 85 jaar was, begon mijn moeder meer te vertellen. Ze zei dan altijd: ‘ik heb het goed gehad’.”

Transgenerationale overdracht

Respondent 17.2 vroeg zichzelf af hoe het allemaal zo had kunnen lopen. Tot ze 215 brieven vond met correspondentie tussen het Holland Kind en haar moeder in Oostenrijk. “Sindsdien kan ik alles veel beter plaatsen en heb ik er vrede mee.” Respondent 17.2 noemt dat zijzelf opener is dan haar moeder was. Respondent 17.3 zegt dat haar moeder wel over haar belevingen spreekt.

4. Discussie

In deze studie is onderzoek gedaan naar de identiteitsontwikkeling van Holland Kinder en hun nazaten door interviews met hun (klein)kinderen. Daarbij is de transgenerationale overdracht van de identiteitsontwikkeling onderzocht. Hierbij is gelet op de persoonlijke en de sociale identiteitsontwikkeling. In dit hoofdstuk wordt een antwoord geformuleerd op de centrale onderzoeksvraag: ‘Hoe beleefden de Oostenrijkse kinderen die na de Eerste Wereldoorlog in Nederland zijn opgevangen, volgens hun (klein)kinderen, hun identiteitsontwikkeling en welke aspecten van de identiteit hebben zij doorgegeven naar het nageslacht?’

Uit het huidige onderzoek blijkt dat de meeste Holland Kinder gesloten waren in de communicatie over hun emoties. Emoties werden geïnternaliseerd. Migratie onder druk van omstandigheden kan een reeks van stressvolle ervaringen veroorzaken. Deze stressoren hebben impact, zowel individueel als op het gezin (Vos et al., 2021). In een onderzoek naar Bosnische vluchtelingen in Chicago kwam naar voren dat migratiestress en trauma invloed hadden op de communicatie binnen gezinnen: zowel ouders als kinderen wilden niet spreken over hun emotionele reacties op hun traumatische ervaringen (Weine et al., 2004). De bevindingen uit het huidige onderzoek sluiten hierbij aan. Bij een aantal respondenten zijn er tekenen van transgenerationale overdracht van aspecten van de persoonlijke identiteit. Aspecten als ‘vermijden van conflicten’, ‘afstandelijkheid’, ‘internalisering van emoties’ en ‘bescheidenheid’ kwamen in dit onderzoek bij zowel ouder als kind naar voren. Naast deze doorgegeven aspecten zijn er ook verschillen. Aspecten die respondenten noemen zijn: ‘opener zijn dan hun ouder’ of ‘beter hebben leren omgaan met emoties’. Ingrijpende gebeurtenissen zoals scheiding tussen ouder en kind en de Eerste en Tweede Wereldoorlog zijn mogelijk traumatische ervaringen en kunnen transgeneratieel worden overgedragen (Afifah Ridhuan et al., 2021; McNutt, 2018). In dit onderzoek is echter niet naar voren gekomen dat traumatische ervaringen transgeneratieel zijn overgedragen.

De geschiedenis van de (groot)ouder speelt een rol in de identiteitsontwikkeling van de respondenten. De meeste respondenten exploreren hun (groot)ouders geschiedenis. Miep Gies, een van de helpers van de onderduikers in het Achterhuis, waaronder de familie Frank, is zelf een Holland Kind. Zij vertelt over haar ervaring met transgenerationale overdracht in de documentaire ‘Anne Frank remembered’: “Heel interessant, de brieven van de Duitse kinderen. Ze vragen me altijd alles, want ze schrijven: “Mijn vader of opa heeft me niets verteld over de oorlog.” Ze zeggen altijd: ‘Dat is het verleden, dat is voorbij.’ Maar dat is niet waar. Je neemt het verleden met je mee. Je hele leven. En daar kunnen we van leren” (Blair, 1995, 2:00:22). Deze uitspraak

vat samen wat ook uit dit onderzoek blijkt: een nieuwsgierigheid van de respondenten naar het verleden van hun (groot)ouder.

Daarnaast blijkt uit dit onderzoek, net als uit de theorie van Erikson (1968), dat sociaal-maatschappelijke factoren, zoals de culturele en tijdsgebonden normen en waarden, een rol spelen in de identiteitsontwikkeling van de Holland Kinder. De geldende normen en waarden van de maatschappij hadden invloed op de bindingen die zij aangingen.

Uit de resultaten blijkt dat in de opvoeding van meerdere Holland Kinder ‘hard werken’ centraal stond. Na de Eerste Wereldoorlog moest er veel worden opgebouwd. Hierdoor bleef er weinig tijd over voor de opvoeding, waardoor meerdere Holland Kinder zelfstandig opgegroeid zijn en weinig sturing hebben ervaren. Toch hebben ze zichzelf succesvol aan de nieuwe situatie aangepast. Ze zijn in Nederland in een vreemde (sociale) context terechtgekomen en hebben hier hun (sociale) leven opgebouwd. Verma en Cooper (2017) deden onderzoek naar de ontwikkeling van kinderen die een traumatische ervaring hebben meegemaakt, zoals vluchten voor een oorlog. Hierin komt naar voren dat ‘veerkracht’ een sleutelprincipe is voor het begrijpen van de aanpassingen van alleenstaande minderjarige vreemdelingen in een noodsituatie. Veerkracht omvat, in deze context, onder andere het omgaan met migratiegerelateerde stress en een betekenis vinden in de nieuwe omgeving (Goodnow, 2014). Kinderen met een migratieachtergrond ontwikkelen veerkracht met behulp van steun uit de sociale context (Masten, 2014). Uit dit onderzoek blijkt ook dat Holland Kinder veerkracht lieten zien.

De Holland Kinder kwamen naar Nederland, omdat ze ziek, ondervoed en afhankelijk waren van buitenlandse hulp. Daarnaast viel op dat er vaak meer aan de hand was in de Oostenrijkse gezinnen van Holland Kinder dan enkel het gebrek aan voedsel en middelen. Er was bijvoorbeeld ook sprake van gescheiden, afwezige of overleden ouder(s). Opvallend in de gesprekken met de nazaten van Holland Kinder was het plaatsen van de ingrijpende gebeurtenissen uit het leven van hun (groot)ouder binnen een historisch en cultureel kader. Daarmee wordt bedoeld dat het begrijpelijk wordt gevonden dat er vroeger anders werd omgegaan met bepaalde zaken, omdat de maatschappij zich heeft ontwikkeld en normen en waarden zijn veranderd. Vroeger moesten kinderen bijvoorbeeld hard werken om het huishouden te ondersteunen, of gingen kinderen niet terug naar hun biologische ouders, omdat in Nederland betere kansen waren. Dit was toen eenmaal zo. Voorgaande voorbeelden wijzen op een tijds- en cultuurrelativistische kijk, waarbij ervan uitgegaan wordt dat culturen en tijden niet met elkaar vergeleken kunnen worden en normen en waarden niet universeel zouden zijn (Wainryb, 1993). Desalniettemin maken universele waarden, waarden die niet aan een bepaalde tijd of cultuur zijn gebonden, het mogelijk om mensen- en kinderrechten na te streven en daden te veroordelen die

tegen deze rechten ingaan (Wainryb, 1993). Voor universele waarden kan het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) geraadpleegd worden. Vrijwel alle landen in de wereld hebben dit kinderrechtenverdrag ondertekend (Liefwaard & Doek, 2015). Wanneer de situaties van Holland Kinder worden bekeken vanuit universele waarden, is te concluderen dat in een aantal situaties niet is voldaan aan de rechten van het kind, bijvoorbeeld wanneer een Holland Kind in een gastgezin werd opgevangen en ingezet werd om te werken. Dit gaat in tegen het recht van het kind om te worden beschermd tegen economische uitbuiting (art. 32 IVRK). Ook de situatie dat een gastouder te sterk gehecht is aan het Holland Kind en hierdoor het kind niet los kan laten, gaat in tegen het recht van het Holland Kind om zo snel mogelijk herenigd te worden met ouders (art. 10 IVRK). Wanneer de ervaringen van Holland Kinder worden gekoppeld aan de huidige discussie over internationale adoptie, kan worden geconcludeerd dat bij internationale adoptie de belangen van het kind niet voorop stonden. Sommige Holland Kinder zijn op niet-rechtmatige wijze geadopteerd. Bij enkele van deze situaties worden tekenen gezien dat kinderen ingezet werden om mee te werken binnen het gastgezin of om het verlangen naar een kind van adoptieouders te vervullen.

Beperkingen en sterke kanten van het onderzoek

Bij de interpretatie van de resultaten moet er aandacht zijn voor de beperkingen van het onderzoek. De respondenten zijn geworven door een selecte steekproef. De resultaten zijn niet generaliseerbaar naar andere situaties (Flick, 2018). De identiteitsontwikkeling is vanuit overlevering op het nageslacht onderzocht. Herinneringen kunnen vervagen en respondenten kunnen ervaringen vervormen (Bornat, 2012). De overdracht en beleving van identiteit kan hier wel mee worden onderzocht, wat ook de insteek was van dit onderzoek. Daarnaast zijn twee interviews online afgenomen. Dit heeft invloed op de diepgang van het interview (Flick, 2018). Ten slotte vormt de interdependentie van de data tussen enkele (twee keer twee) respondenten vanwege hun familiebanden een beperking van het onderzoek.

Bij de data-analyse zijn verschillende acties ondernomen om de betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen. Een sterke kant van dit onderzoek is dat de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid is berekend, zodat er duidelijke codes werden opgesteld. Daarnaast heeft de onderzoeker in de weergave van de resultaten geprobeerd om zo dicht mogelijk bij de woorden van de respondent te blijven. Deze feitelijke nauwkeurigheid draagt bij aan de interne validiteit van het onderzoek (Flick, 2018). Daarnaast is de interne validiteit van dit onderzoek gewaarborgd door de transcripten van de interviews voor te leggen aan respondenten (member checks). Een aantal transcripten zijn aangepast op basis van feedback van respondenten.

In dit onderzoek is gebruikgemaakt van secundaire bronnen, om door datatriangulatie te proberen de betrouwbaarheid te vergroten. Daarnaast draagt dit bij aan de criteriumvaliditeit van het onderzoek. Door het onderzoeksdesign was het mogelijk om een open interview te houden met de respondenten. Ten slotte stonden de ervaringen van de respondent in het interview centraal. Er was voldoende mogelijkheid om door te vragen in het geval van sociaal wenselijke antwoorden. Dit draagt bij aan de inhoudsvaliditeit van het onderzoek.

Implicaties van het onderzoek

Uit dit onderzoek komt naar voren dat migratie van kinderen gepaard gaat met ingrijpende gebeurtenissen en stress. Wat opvalt, is de veerkracht van de kinderen in het omgaan met deze omstandigheden en de vaardigheid om een leven op te bouwen in een nieuw land. Migratie, en de moeite die het kost om het leven opnieuw op te bouwen, kent risico's en kan gepaard gaan met langdurige schade aan de geestelijke gezondheid (Vos et al., 2021). Deze factoren moeten worden meegenomen in de overweging om kinderen internationaal te adopteren.

Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat bij de keuze voor adoptie niet enkel de belangen van het kind een rol speelden, maar ook die van gastouders. Deze bevindingen sluiten aan bij de bevindingen in het rapport over interlandelijke adoptie tussen 1967 en 1998 van de commissie-Joustra (2021). De commissie concludeert dat in deze periode de belangen van adoptieouders voorgingen en daardoor bemiddelaars en de overheid tekortgeschoten zijn in het behartigen van de belangen van de geadopteerde en de geboorteouders. Het is belangrijk om in het beleid en de praktijk rondom internationale adoptie de belangen van het kind centraal te stellen en te zorgen dat het kind goed wordt gehoord, zoals beschreven in het IVRK. Hoewel de adopties en de bijbehorende misstanden niet terug te draaien zijn, kan er wel van geleerd worden. Mogelijk kunnen in de toekomst misstanden bij adoptie voorkomen worden. De commissie-Joustra (2021) beveelt onder ander een onafhankelijk expertisecentrum aan waarin personen met een adoptieachtergrond toegang krijgen tot dossiers voor opsporing van familie, en goede nazorg kunnen ontvangen. Meerdere (klein)kinderen van Holland Kinder doen zelf onderzoek naar hun familiegeschiedenis. Een expertisecentrum zou daarbij een nuttig middel zijn geweest.

Praktische implicaties van dit onderzoek voor alleenstaande kinderen die lang in een pleeggezin verblijven, kunnen inhouden dat de mogelijkheden van hereniging met biologische ouders goed onderzocht moeten worden voor er tot adoptie wordt overgegaan. Hierin moet het belang van het kind leidend zijn en niet dat van pleegouders. Implicaties voor de opvang van alleenstaande vluchtelingen kunnen inhouden dat contact wordt onderhouden met het thuisgezin, zodat er geen vervreemding ontstaat en deze kinderen blijvend volgen, waardoor eventuele misstanden kunnen worden voorkomen.

Uit dit onderzoek is gebleken dat secundaire documenten waardevol zijn voor een adequate beschrijving van de identiteitsontwikkeling. Voor vervolgonderzoeken naar identiteitsontwikkeling wordt aanbevolen om gebruik te maken van secundaire documenten, zodat naast verbale data ook data in beeld of geschrift kunnen worden gebruikt. Net zoals in de bevindingen van Carlsson et al. (2015) kwam in dit onderzoek naar voren dat de identiteitsontwikkeling geen proces is dat stopt na de adolescentie. Het is een continu ontwikkelingsproces. Om dit goed te begrijpen, is het noodzakelijk om in verschillende levensfasen te onderzoeken hoe de identiteit wordt beleefd. Een implicatie voor vervolgonderzoek is de identiteitsontwikkelingen bij alleenstaande minderjarige vreemdelingen nog beter in kaart te brengen door longitudinaal onderzoek te verrichten, waarbij de veranderingen in de identiteitsbeleving in beeld worden gebracht. Dit kan bijvoorbeeld door dagboeken te gebruiken ter ondersteuning van interviews om de verandering van de identiteitsbeleving goed zichtbaar te maken. De identiteit van een kind moet worden beschermd. Bij alleenstaande gevluchte kinderen is dit zeer complex. Zij hebben extra zorg en begeleiding nodig, zodat de identiteitsontwikkeling positief wordt beïnvloed.

5. Referenties

- Aarts, P. G. H. (1994) Oorlog als erfenis. De overdracht van oorlogstrauma's op naoorlogse generaties. *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, 21(1). <https://ugp.rug.nl/ast/article/view/23611>
- Aarts, P. G. H., Eland, J., Kleber R. J., & Weerts J. M. Y. (1991). *De joodse naoorlogse generatie: Onuitwisbare sporen?* Van Loghum Slaterus.
- Afifah Ridhuan, S., Caltabiano, A., Gillis, H., Giritlioglu, A., Graff, A., Hampikian, L. E., & Said-Mohamed, R. (2021). Advocating for a Collaborative Research Approach on Transgenerational Transmission of Trauma. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 14(4), 527-531. <https://doi.org/10.1007/s40653-021-00369-7>
- Beyers, W., & Luyckx, K. (2016). Ruminative exploration and reconsideration of commitment as risk factors for suboptimal identity development in adolescence and emerging adulthood. *Journal of adolescence*, 47, 169-178. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.10.018>
- Blair, J. (1995). *Anne Frank Remembered*. United States: Sony Pictures Classics.
- Bornat, J. (2003). Book Review: A little bit of heaven for the few? An oral history of the modern hospice movement in the United Kingdom. *Medical History*, 50(2), 260-261. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1472101/>
- Bornat, J. (2012). *Oral history and Qualitative research*. *Timescapes Methods Guides*, 12. <https://timescapes-archive.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/47/2020/07/timescapes-bornat-oral-history.pdf>
- Bowers, M. E., & Yehuda, R. (2016). Intergenerational transmission of stress in humans. *Neuropsychopharmacology*, 41, 232–244. <https://doi.org/10.1038/npp.2015.247>.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Buxton, D. (z.d.) The death of a people: the story of the Austrian famine. *Bro 1305/10*.
- Carlsson, J., Wängqvist, M., & Frisé, A. (2015). Identity development in the late twenties: A never ending story. *Developmental Psychology*, 51(3), 334-345. <https://doi.org/10.1037/a0038745>

- Castillo-Montoya, M. (2016). Preparing for Interview Research: The Interview Protocol Refinement Framework. *The Qualitative Report*, 21(5), 811-831. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2016.2337>
- Commissie Joustra. (2021). *Commissie onderzoek interlandelijke adoptie*. Ministerie van Justitie en Veiligheid. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/02/08/tk-bijlage-coia-rapport>
- Cúte, J. E., & Levine, C. (1988). A critical examination of the ego identity status paradigm. *Developmental Review*, 8(2), 147-184. [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(88\)90002-0](https://doi.org/10.1016/0273-2297(88)90002-0)
- Day, M., & Badou, M. (2019). *Geboren en getogen: Onderzoek naar de identiteitsbeleving en gevoelens van binding van jongeren met een migratieachtergrond*. Kennisplatform Integratie & Samenleving. <https://www.kis.nl/sites/default/files/geboren-en-getogen.pdf>
- Derluyn, I., & Broekaert, E. (2007). Different perspectives on emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethnicity and Health*, 12(2), 141-162. <https://doi.org/10.1080/13557850601002296>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth, and crisis*. Norton.
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research*. SAGE.
- Goodnow, J. J. (2014). *Refugees, asylum seekers, displaced persons: Children in precarious positions*. Sage.
- Kerstens, C. (2015). *De Oostenrijkse bleekneusjes van Pater Van der Bom*. BHIC. Geraadpleegd van <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-oostenrijkse-bleekneusjes-van-pater-van-der-bom>
- Kestenberg, J. S. (1972). Psychoanalytic contributions to the problem of children of survivors from Nazi persecution. *Israel Annals of Psychiatry & Related Disciplines*, 10(4), 311-325.
- Kind-Kovács, F. (2016). The great war, the child's body and the american red cross. *Null*, 23(1-2), 33-62. <https://doi.org/10.1080/13507486.2015.1121971>
- Klooster, E., Kocak, S., Day, M., & Jonkman, H. (2017). *Gedeelde toekomst: Toekomstoriëntatie van Nederlandse (migranten) jongeren*. Kennisplatform Integratie & Samenleving. <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/gedeelde-toekomst.pdf>
- Liefaard, T., & Doek, J. E. (2015). *Litigating the Rights of the Child*. Springer.
- Marcia, J. E. (1980). *Identity in adolescence*. Wiley

Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*, 85(1), 6–20. <http://doi.org/10.1111/cdev.12205>.

McLean, K. C., & Syed, M. (2015). *The oxford handbook of identity development*. Oxford University Press.

McNutt, M. (2018). *Statement on Harmful Consequences of Separating Families at the U.S. Border*. National Academies of Sciences Engineering Medicine. Geraadpleegd van http://www8.nationalacademies.org/onpinews/newsitem.aspx?RecordID=06202018&_ga=2.2927672.960183307.1530129958-713614449.1530129958

Meeus, W. (2011). The Study of Adolescent Identity Formation 2000–2010: A Review of Longitudinal Research. *Journal of Research on Adolescence*, 21, 75-94. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x>

Nidos. (2022). *Oekraïense alleenstaande minderjarige vreemdelingen en opvang*. Nidos jeugdbescherming en vluchtelingen. Geraadpleegd van <https://www.nidos.nl/wp-content/uploads/2022/04/Informatie-amv-Oekraïne-en-opvang-Nidos-1.pdf>

Pérez, I. E., Wu, R., Murray, C. B., & Bravo, D. (2021). An Interdisciplinary Framework Examining Culture and Adaptation in Migrant Children and Adolescents. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 176, 13–39. <https://doi.org/10.1002/cad.20405>

Salberg, J. (2015). The texture of traumatic attachment: Presence and ghostly absence in transgenerational transmission. *The Psychoanalytic Quarterly*, 84(1), 21-46. <https://doi.org/10.1002/j.2167-4086.2015.00002.x>

Soenens, B., & Luyckx, K. (2003). Nieuwe ontwikkelingen in onderzoek naar identiteitsvorming. *Kind en adolescent*, 24(4), 122-129. <https://doi.org/10.1007/BF03060892>

van der Gaag Mandy, A. E. (2020). The landscape of identity model: An integration of qualitative and quantitative aspects of identity development. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 20(4), 272-289.

Van der Gaag, M. A. E., De Ruiter, N. M. P., Kunnen, S. E., & Bosma, H. (2020). The landscape of identity model: An integration of qualitative and quantitative aspects of identity development. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 20(4), 272-289. <https://doi.org/10.1080/15283488.2020.1821154>

Verhulst, F. C. (2000). *Adolescentenpsychiatrie*. Uitgeverij Van Gorcum.

Verma, S., & Cooper, C. R. (2017). Optimizing development following disasters and traumatic experiences among children, adolescents, and adults: Useful frameworks and promising research directions. *ISSBD Bulletin*, 1(71), 3–6.

Vogel, J. (2005). *Cultuur en migratie in Nederland. Nabije vreemden. Een eeuw wonen en samenwonen*. Sdu Uitgevers.

Vos, S. R., Clark-Ginsberg, A., Puente-Duran, S., Salas-Wright, C. P., Duque, M. C., Herrera, I. C., Maldonado-Molina, M. M., Castillo, M. N., Lee, T. K., Garcia, M. F., Fernandez, C. A., Hanson, M., Scaramutti, C., & Schwartz, S. J. (2021). The Family Crisis Migration Stress Framework: A Framework to Understand the Mental Health Effects of Crisis Migration on Children and Families Caused by Disasters. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 176, 41–59. <https://doi.org/10.1002/cad.20397>

Vreemdelingenwet. (2000). Geraadpleegd van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0011823/2022-01-01>

Wainryb, C. (1993). The application of moral judgments to other cultures: Relativism and universality. *Child Development*, 64(3), 924–933. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.2307/1131227>

Weine, S., Muzurovic, N., Kulauzovic, Y., Besic, S., Lezic, A., Mujagic, A., Muzurovic, J., Spahovic, D., Feetham, S., Ware, N., Knafl, K., & Pavkovic, I. (2004). Family consequences of refugee trauma. *Family Process*, 43(2), 147– 160. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2004.04302002.x>

Yehuda, R., & Lehrner, A. (2018). Intergenerational transmission of trauma effects: putative role of epigenetic mechanisms. *World psychiatry*, 17(3), 243-257. <https://doi.org/10.1002/wps.20568>

6. Bijlagen

Bijlage A: Uitgebreide biografieën

6.1 Biografie respondent 9.2

Het Holland Kind is geboren in 1913 te Oostenrijk. Het gezin bestond uit vader, moeder en broer. Hij was zes jaar toen hij met de trein naar Nederland kwam. “De bedoeling was dat die kinderen hiernaartoe zouden komen, na drie maanden terug zouden gaan”, vertelt respondent 9.2. Vanwege een administratieve fout kwamen de beoogde gastouders niet opdagen. “Dus heeft mijn vader even wat verloren rondgelopen daar op dat station”, vertelt respondent 9.2. De dominee, die ook in de ontvangstzaal zat, bekommerde zich over het Holland Kind en heeft hem, samen met een ander meisje, meegenomen. Beide kinderen kwamen terecht bij de dominee en zijn vrouw, een kinderloos echtpaar.

Na drie maanden keerde het meisje terug naar Oostenrijk, maar de vader van respondent 9.2 niet. De redenen hiervoor waren ten eerste de onofficiële scheiding van zijn ouders; zijn moeder is gaan samenwonen met een officier en heeft in 1922 nog een zoon gekregen, de halfbroer van het Holland Kind. Ten tweede wilden de gastouders hem graag houden, omdat zij zelf kinderloos waren. Ten slotte waren de maatschappelijke kansen in Nederland op dat moment beter dan in Wenen. Het Holland Kind werd opgenomen in het gastgezin en ging naar de kweekschool voor onderwijzers. Omstreeks 1935 ontmoette hij zijn vrouw; zij zijn in 1940 gehuwd. Zijn vrouw en hij hebben in totaal drie zonen gekregen, waaronder respondent 9.2. De jongste zoon is geboren na de Tweede Wereldoorlog.

“Mijn moeder woonde samen met mijn vader, nadat het huwelijk met haar man een scheiding veroorzaakte. Echtscheiding was in die tijd moeilijk omdat er alleen een kerkelijk huwelijk was, maar geen burgerlijk huwelijk. Mijn broers X en Y (Holland Kind), eigenlijk halfbroers, namen deze gebeurtenis nogal kalm op. Y woonde al een paar jaar in Nederland, waar hij via een campagne “help hongerende kinderen uit Oostenrijk” bij een pastorechtpaar in [plaats] in [provincie] was beland. Omdat ze geen kinderen hadden, accepteerde zij hem als kind en maakten het voor hem mogelijk om als leraar te studeren en op te leiden.”

Figuur 2. Dagboekfragment halfbroer van het Holland Kind, vertaald vanuit het Duits naar het Nederlands (privécollectie, z.d.)

In 1944 werd het Holland Kind vanwege zijn Oostenrijkse nationaliteit opgeroepen voor militaire dienst in het Duitse leger. Hij werd op kantoor ondervraagd door een medewerker van de Sicherheitsdienst, een SD'er. "Dat ging onder het motto van: 'eenmaal een Duitser blijft een Duitser', dat zei die SD'er ook die hem ondervroeg op dat kantoor", vertelt respondent 9.2. Het Holland Kind ging hier tegenin: "Als ik je drie microscopen geef, één van een Nederlander, één van de Duitse en één van de Engelse, dan ben je een knappe jongen als je het Duitse bloed eruit haalt", vertelt de respondent. De SD'er kwam ook uit Wenen. Dit veranderde de toon van het gesprek en het Holland Kind kreeg respijt. Samen met zijn vrouw, zoon van twee en zoon van tien dagen (respondent 9.2) is hij naar zijn pleegouders gelopen. Ze zijn ondergedoken in een pastorie.

Na de oorlog is het gezin in 1948 naar Indonesië vertrokken; het Holland Kind kon hier werk krijgen als onderwijzer. Zijn vrouw is eerder teruggekeerd naar Nederland, vanwege de gezondheid van hun oudste zoon. "Mijn vader moest een contract uitdienen en heeft er zeker nog een jaar gezeten, als het niet meer is", vertelt de respondent. In 1950 keerde ook zijn vader terug naar Nederland. Hij ging aan het werk als onderwijzer en is in 1980 overleden.

6.2 Biografie 10.2

Het Holland Kind is een joodse man, geboren in Polen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn de ouders voor de ogen van het Holland Kind, toen tien jaar oud, vermoord. Hij is samen met zijn broertjes en zusjes naar Hongarije gelopen om zijn ouders te begraven op een joodse begraafplaats. Hij heeft een handkar in elkaar gezet om zijn ouders te vervoeren. Zijn zusje was voor de reis al ziek en is tijdens de reis overleden. Ze is langs de weg begraven vanwege gebrek aan ruimte op de handkar. "Daar heeft hij witte lelies gevonden en die hebben wij nooit in ons huis mogen hebben, dan zag hij zijn zuster weer", vertelt respondent 10.2.

Vanuit Hongarije is het Holland Kind samen met zijn broertjes en zusjes naar Oostenrijk gelopen, waar ze stateloos en hongerig aankwamen en in een weeshuis zijn terechtgekomen. Vanuit dit weeshuis is het Holland Kind met zijn broers en zusjes omstreeks 1919 naar Nederland gehaald door een rabbijn. Ze zijn terechtgekomen in een joods tehuis. Het Holland Kind is in Nederland gebleven en aan het werk gegaan bij een textielfirma. "Mijn vader was een zeer ondernemende man. Hij ging meteen aan de slag bij een textielfirma", vertelt de respondent. De broer van het Holland Kind kreeg een relatie met de dochter van een ondernemer en heeft zodoende middelen gekregen om zijn eigen zaak te openen. Het Holland Kind werkte in deze zaak en is op een gegeven moment voor zichzelf begonnen. De zaken liepen goed. In 1939 is hij getrouwd en kregen zijn vrouw en hij een zoon, de broer van respondent 10.2.

Op 7 mei 1940, drie dagen voor de inval van het Duitse leger in Nederland, liep het Holland Kind een goede vriend tegen het lijf die hem waarschuwde: “Voor joodse mensen is het hier niet pluis, je moet wegwezen”, zegt de respondent. Het Holland Kind is halsoverkop gevlucht met zijn vrouw en zoon van tien dagen oud. Via een bekende is het gezin met een grote sloep overgestoken naar Engeland. Uiteindelijk is het gezin in Suriname beland en heeft daar de oorlogsjaren doorgebracht. In 1944 kregen het Holland Kind en zijn vrouw nog een zoon, respondent 10.2. Het gezin heeft nog drie jaar in Suriname gewoond.

Afbeelding 2. Het Holland Kind en gezin in Suriname (privécollectie, z.d.)

Na de oorlog, in 1947, keren het Holland Kind en zijn gezin terug naar Nederland. Hier moest hij zijn bestaan opnieuw opbouwen. Dit was hard werken, maar het is uiteindelijk gelukt. In 1968 is hij op 60-jarige leeftijd overleden aan een hartstilstand. Respondent 10.2 was toen 24 jaar. Hij nam de zaak van zijn vader over en breidde deze uit. Samen met zijn vrouw runde de respondent meerdere zaken. Vanwege de slechte economie en meerdere overvallen heeft de respondent uiteindelijk zijn zaken moeten sluiten.

6.3 Biografie 11.2

Het Holland Kind is in 1909 in Oostenrijk geboren. Zij was enig kind. Haar vader is overleden in 1918, toen ze negen was. Haar moeder moest de kost verdienen en is gaan werken bij een slagerij. Hoe het Holland Kind precies naar Nederland is gekomen, is onbekend. Ze vertelde aan haar zoon, respondent 11.2, dat haar biologische moeder haar Hollandse pleegvader heeft ontmoet op vakantie en zodoende is zij met haar biologische moeder en pleegvader naar Nederland gekomen. Dat verhaal blijkt achteraf niet te kloppen, vertelt de respondent. De pleegvader blijkt namelijk in 1912 getrouwd te zijn met de pleegmoeder, en niet met de biologische moeder. Respondent 11.2 heeft veel onderzoek gedaan naar de voorgeschiedenis van zijn moeder, het Holland Kind, en grootouders van het Holland Kind. Hij kreeg verschillende verhalen te horen en probeerde, door verschillende bronnen te onderzoeken, erachter te komen wat er werkelijk gebeurd is. Zijn moeder heeft de respondent verteld dat haar eigen moeder is overleden in 1925, maar de respondent heeft het familiegraf bezocht en kwam erachter dat zijn grootmoeder, de moeder van het Holland Kind, pas is overleden in 1945. Dit wordt bevestigd door een overlijdensakte en het dagboek van het Holland Kind. De respondent denkt dat er misschien een ruzie is geweest tussen zijn grootmoeder en moeder, het Holland Kind: “Er moet iets gebeurd zijn uit boosheid of schaamte, dat ze alles weggegooid heeft.” Wat de respondent weet, is dat zijn moeder omstreeks 1925 in Nederland is gearriveerd. De respondent heeft in archieven een inschrijving in Nederland gevonden van zijn moeder en haar pleegvader, pleegmoeder en huisgenote. De respondent zegt dat de pleegouders geen kinderen hadden en dat de huisgenote waarschijnlijk een gezelschapsdame van pleegmoeder betrof. Er zijn verschillende theorieën die mogelijk verklaren hoe het Holland Kind in Nederland terecht is gekomen. De respondent heeft de registers van de katholieke kerk in Wenen doorzocht. Hierin stond dat de moeder van het Holland Kind in 1925 naar kleinere woning is verhuisd vanwege een huwelijk van haar dochter. “Dan zou ze dus pakweg 15 jaar geweest zijn en zou ze getrouwd zijn. Nou, dat leek me onmogelijk”, zegt de respondent. Hij heeft gezocht naar een eventuele trouwakte, maar deze nooit gevonden.

Vervolgens heeft de respondent gesproken met een vriendin van zijn moeder, het Holland Kind. Zij vertelde dat het huwelijksverhaal onzin is en dat zijn moeder naar Nederland is gekomen om geld te verdienen als dienstmeid, vanwege het overlijden van haar vader.

Ten slotte is het mogelijk dat het Holland Kind in de jaren '20 met een kindertrein naar Nederland is gekomen om aan te sterken. Ze is terechtgekomen bij een gastgezin en is, na een tijdje hier te hebben verbleven, teruggekeerd naar Oostenrijk. Daarna is ze weer teruggekeerd naar Nederland. De respondent vertelt dat het Holland Kind mogelijk, in overleg tussen haar

biologische moeder en het pleeggezin, naar Nederland verhuisd is om permanent bij het gastgezin te verblijven.

Wat er precies is voorgevallen, is onbekend. De feiten zijn dat het Holland Kind in 1925 in Nederland woonde, hier is getrouwd en in 1946 een zoon heeft gekregen: respondent 11.2. Deze weet pas sinds het overlijden van zijn moeder dat haar verhaal niet waarheidsgetrouw is. Door deze ontdekking is hij zelf in het verleden gedoken, om te ontdekken wat het ware verhaal is.

6.4 Biografie 12.3

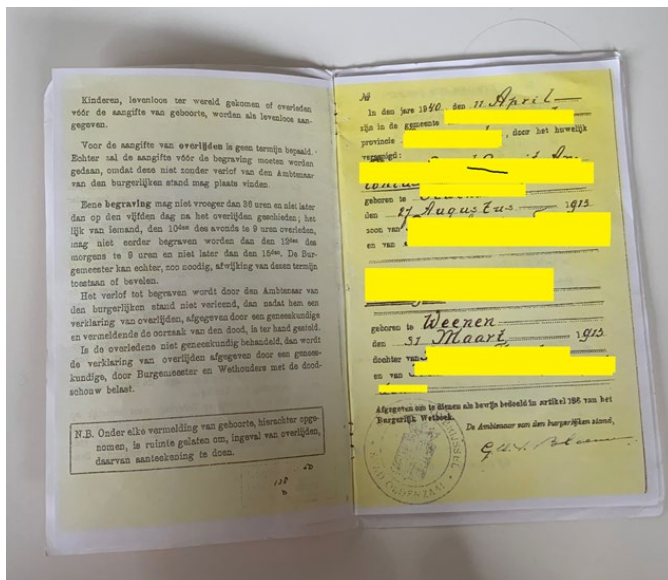
Het Holland Kind is een vrouw, geboren in 1913 te Wenen. Na de Eerste Wereldoorlog, omstreeks 1920, is zij samen met haar zus vanuit Wenen naar Nederland gekomen om hier aan te sterken. Zij is geplaatst bij een boerengezin in Nederland; haar zus is geplaatst bij een ander gezin.

Afbeelding 3. Gastoudergezin van de zus van het Holland Kind (Privécollectie, 1920)

In eerste instantie moest het Holland Kind bij haar gastgezin in een schuur slapen. Ze liep een heftige longontsteking op. Haar zus heeft ervoor gezorgd dat ze uit de schuur kwam. Van jongs af aan moest het Holland Kind hard werken op de boerderij. “Ik heb wel het idee dat ze daar een beetje, ja wat ik zeg, een beetje het hulpje ... ja gebruikt werd om hard te werken ook, ja”, vertelt respondent 12.3, haar kleindochter. Toen het Holland Kind twaalf was, hielp ze, naast het werk op de boerderij, bij het afleggen van mensen. Ze is niet meer teruggekeerd naar Oostenrijk en is in Nederland gebleven. Hoe dit precies is gelopen, is bij de respondent niet bekend. Wel is het Holland Kind nog een keer naar Oostenrijk gegaan om haar ouders op te zoeken. De respondent geeft aan niet zeker te weten wat er toen is gebeurd: “Ze heeft haar ouders niet teruggevonden, dat is wat ik begreep.” Het is bij de respondent onbekend waar haar grootmoeder precies vandaan

komt in Wenen en wat er gebeurd is met haar overgrootouders. Hoe het gezin van het Holland Kind eruitzag is ook niet helemaal bekend. Wel weet de respondent dat haar grootmoeder een zus had en een broer. Haar grootmoeder is later in haar leven aan het werk gegaan als huishoudster bij een familie en ontmoette op een gegeven moment haar man. Zij zijn in 1940 getrouwd en hebben negen kinderen gekregen, waarvan er één is overleden. “Mijn opa en oma, die twee zijn altijd hartstikke gek op elkaar geweest”, vertelt de respondent.

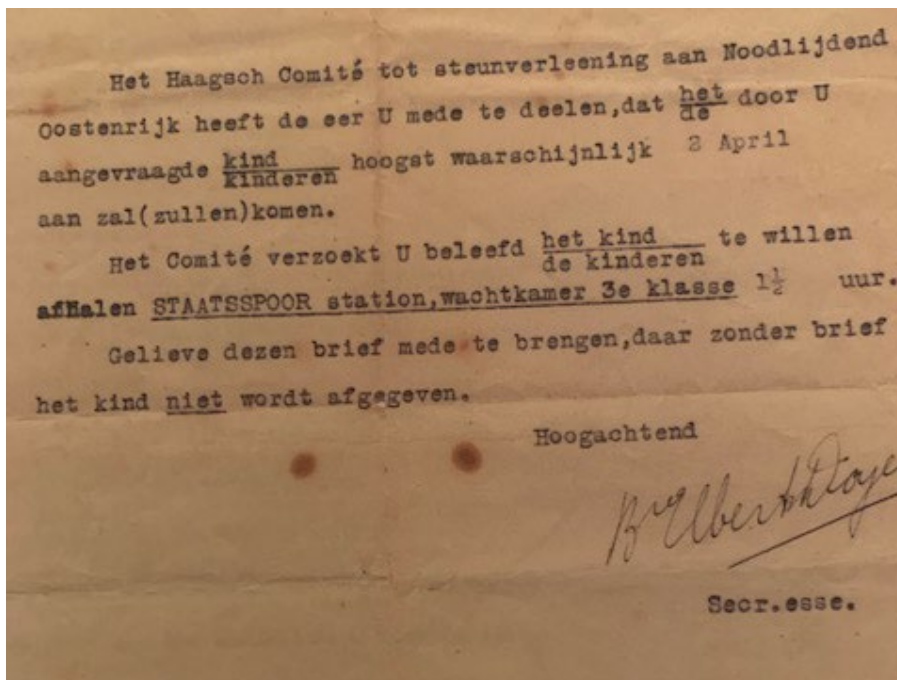
Afbeelding 4. Huwelijksboekje van het Holland Kind (Privécollectie, 1940)

6.5 Biografie 13.2 en 13.3

Voor het begin van de Eerste Wereldoorlog is, in 1913, het Holland Kind geboren in Oostenrijk. Haar vader werkte en haar moeder was opgeleid tot goudsmid. Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog was Wenen volledig belegerd: “Wat ook inhield dat er geen eten en drinken, maar ook geen medicijnen de stad in kwamen”, vertelt respondent 13.3, kleindochter van het Holland Kind. Er gingen ziekten rond, waaronder buiktyfus en longontsteking, en de bevolking was zwak. Vlak voor de zevende verjaardag van het Holland Kind stierf haar moeder. Een week later is ook vader gestorven. Het Holland Kind verbleef bij haar grootvader en tante.

Zelf werd het Holland Kind ook ziek. Ze had de Engelse griep [rachitis], hierdoor zaten haar kromme benen in beugels en heeft ze een blindedarmontsteking gehad. Ze is geopereerd aan haar ontsteking en de wonden heelden nauwelijks. In 1921, een jaar na het overlijden van haar ouders, is ze door haar grootvader op de trein gezet naar Nederland. Respondent 13.2, de dochter van het Holland Kind, vertelt: “Haar opa, waar ze dus het laatste jaar gewoond heeft, zei: als jij het goed hebt, dan moet je daar blijven.” Ze ging met de trein naar Nederland om aan te sterken en kreeg een tasje mee met als inhoud een mok en twee setjes ondergoed.

Na een treinreis van twee nachten kwam het Holland Kind aan op het centraal station. Haar pleegvader haalde haar op. De pleegvader en het Holland Kind maakten een tussenstop bij de pleeggrootouders. “Hier kreeg ze hele lekkere soep, dat was natuurlijk echt een weldaad”, vertelt respondent 13.3. Aangekomen bij het gastgezin, dat bestond uit een kinderloos echtpaar, is het Holland Kind het eerste jaar goed verzorgd. Ze kreeg eten, drinken en haar wonden werden verzorgd. Na een jaar kwam haar tante naar Nederland; zij wilde het Holland Kind adopteren. “Toen ging pleegmoeder heel erg huilen: nee, haal haar niet weg bij mij, ik zorg toch goed voor haar?”, vertelt respondent 13.3. Het Holland Kind werd, als 10-jarige, voor een onmogelijke keuze gesteld. Ze kon deze knoop niet doorhakken en de volwassenen hebben uiteindelijk beslist: ze bleef in Nederland.

Afbeelding 1. Ophaalbrief Haagsch Comité (Privécollectie, z.d.)

Het Holland Kind is opgeleid tot coupeuse. Ze heeft haar man ontmoet tijdens een dansavond. In 1937 kregen ze een dochter: respondent 13.2. Daarna volgden nog zeven kinderen. Respondent 13.2 is in Nederland opgegroeid en heeft hier haar man ontmoet. Samen hebben zij vier kinderen gekregen, waaronder een dochter: respondent 13.3. Respondent 13.3 was, in tegenstelling tot haar moeder, de jongste van het gezin. Respondent 13.3 is in Nederland opgegroeid en heeft vier kinderen gekregen.

6.6 Biografie 14.2

Het Holland Kind is een vrouw, geboren in Oostenrijk in 1909. In 1920 is zij, samen met drie andere kinderen uit haar woonplaats, met de trein naar Nederland vertrokken om aan te sterken. Na een reis van twee dagen kwamen de kinderen in Nederland aan. Haar zoon, respondent 14.2, weet niet precies waar zijn moeder is opgevangen, maar denkt dat dit in een religieus instituut was. Hij heeft zijn moeder namelijk horen praten over “paters en nonnen”. Zij was 11,5 jaar toen ze naar Nederland kwam en hier tijdelijk, voor een periode van ongeveer 10 maanden, gebleven om aan te sterken. Daarna is ze teruggekeerd naar Oostenrijk. Daar heeft ze haar leven verder opgebouwd. Ze is getrouwd en heeft met haar man twee kinderen gekregen: een zoon, geboren in 1938, en nog een zoon, respondent 14.2, geboren in 1940. Respondent 14.2 is voor zijn werk verhuisd naar Nederland.

6.7 Biografie 15.3

In 1915 is het Holland Kind in een klein appartementje in Wenen geboren, in een gezin dat bestond uit moeder, vader, broer en zus. Vader werkte op het postkantoor in Wenen. In 1917 is vader ten gevolge van een longontsteking overleden. Het Holland Kind was toen twee.

Afbeelding 6. Holland Kind (links) met haar moeder, broer en zus (Van der Noord, 2011)

Het overlijden van vader was voor de moeder, naast een emotionele klap, ook de reden dat zij werk moest zoeken om de kost te verdienen. De oudste twee kinderen gingen al naar school, maar het Holland Kind was nog te jong. Moeder kon naast haar baan niet voor haar zorgen. Daarom werd ze ondergebracht bij haar grootouders in een klein dorpje, tientallen kilometers van Wenen. Grootmoeder is zeer kort daarna overleden, waarna grootvader en tante het Holland Kind liefdevol verzorgden. Ongeveer drie jaar later werd grootvader ziek en stierf hij in het ziekenhuis. Het

Holland Kind ging weer terug naar Wenen en heeft daar nog een tijdje op school gezeten. In 1921 werd ze ziek en moest ze een halfjaar naar het buitenland om aan te sterken.

Ze kwam per trein naar Nederland. “De pleegouders die haar een tijdje zouden opvangen, die waren op het allerlaatste moment afgehaakt”, vertelt respondent 15.3, haar kleindochter. Uiteindelijk kwam haar grootmoeder bij een kinderloos echtpaar terecht dat haar wel wilde opvangen. Ze is niet meer teruggekeerd naar Wenen: “Het was geen opvangadres voor drie maanden om aan te sterken, nee, het werd voor altijd mijn nieuwe thuis” (Van der Noord, 2011, p. 24). Er was per post regelmatig contact met moeder in Wenen. In 1925 heeft moeder samen met haar zoon het Holland Kind en haar gastgezin in Nederland bezocht. Het Holland Kind beschouwde haar gastouders als vader en moeder.

Het Holland Kind is in 1937 getrouwd. Tijdens de oorlogsjaren heeft ze drie kinderen gekregen: twee zonen en een dochter. Haar man zat in het verzet en is in 1945 opgepakt door de Duitsers. Hij is ondervraagd en gemarteld door de Duitsers: “Mijn beppe die was dus echt heel woest en die had zoiets van: nou dan ga ik er heen. Die heeft geen moment nagedacht en die is naar die villa gefietst en heeft daar de mensen de huid vol gescholden, de Duitsers, in vloeiend Duits”, zegt respondent 15.3. Het mocht niet baten en haar man werd afgevoerd naar een concentratiekamp. Na drie maanden, in mei 1945, keerde haar man weer terug. “Hij had zoveel gruwelijke dingen meegemaakt, die oorlog heeft altijd een rol gespeeld”, vertelt de respondent. In 1949 raakte het Holland Kind opnieuw in verwachting van een dochter. Het Holland Kind en haar man namen de zaak van haar pleegouders over en later namen ze een horecagelegenheid over. Haar man overleed in 1993. Het Holland Kind heeft een hoge leeftijd bereikt en is haar leven lang actief geweest. Op 92-jarige leeftijd haalde ze nog haar zwemdiploma. Aan het einde van een interview vertelt ze dat ze met een opgeheven hoofd het aardse leven verlaat (Figuur 3).

“Ik heb tegenslagen gehad in mijn leven. Soms zware tegenslagen, waar ik veel verdriet van kreeg. Maar een gelukkig gevoel overheerst als ik terugkijk op mijn leven. Trots en met opgeheven hoofd verlaat ik het aardse leven. Ik ben trots op mijn man, mijn kinderen, schoonfamilie, kleinkinderen en achterkleinkinderen.”

Figuur 3. Tekst Holland Kind vertaald vanuit het Fries naar Nederlands (Privécollectie, 2011)

Inmiddels is het Holland Kind overleden. Haar oudste dochter is in 1964 getrouwd en kreeg twee kinderen: een zoon en een dochter: respondent 15.3.

6.8 Biografie 16.3

Het Holland Kind is een vrouw, geboren in 1903 te Oostenrijk. Haar moeder is in 1902 getrouwd en heeft met haar man drie kinderen gekregen: het Holland Kind, haar zus en haar broer. De vader

van het Holland Kind komt te overlijden in 1916. Haar moeder hertrouwt in 1917 met de stiefvader van het Holland Kind. Samen krijgen zij nog een dochter, een halfzuster van het Holland Kind. Door haar tweede huwelijk werd de moeder van het Holland Kind verheven tot de adellijke elite: “Zij was behoorlijk trots”, vertelt respondent 16.3, kleinzoon van het Holland Kind. De ouders van het Holland Kind maakten deel uit van de hogere hiërarchie van het Habsburgse Rijk. Na de Eerste Wereldoorlog is dit rijk uit elkaar gevallen. Het Holland Kind was toen 15 jaar: “Dat wat ze kende, bestond niet meer”, vertelt haar kleinzoon. De moeder van het Holland Kind nam deel aan het drukke sociale leven aan, onder andere, het Weense hof. Haar kinderen, waaronder het Holland Kind, waren in de tussentijd bij hun grootouders of op kostschool.

Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog waren de ouders van het Holland Kind niet meer in staat om in hun levensonderhoud te voorzien. Hun bankrekeningen waren geconfisqueerd, het huis was leeggeroofd en hun spullen uit andere verblijfplaatsen zijn nooit aangekomen. Omstreeks 1920 heeft de stiefvader van het Holland Kind contact opgenomen met een vriend om te vragen of het kind eventueel naar Nederland kon komen om daar aan te sterken. Zij was 17 jaar toen ze meeging met de trein naar Nederland en verbleef hier bij de vriend van haar stiefvader. Ze is aan het werk gegaan als secretaresse en leerde op een feestje haar latere man kennen. “Liefde op het eerste gezicht”, licht de respondent toe. Na een jaar aansterken in Nederland is ze teruggegaan naar Oostenrijk en daar aan het werk gegaan bij een lokale bank. Haar latere man volgde haar naar Oostenrijk. In 1925 is ze met hem getrouwd, waarna ze verhuisd zijn naar Nederland en hier hun leven hebben opgebouwd. Samen hebben ze vijf kinderen gekregen. Het oudste kind was de moeder van respondent 16.3.

De man van het Holland Kind werd tijdens de Tweede Wereldoorlog vanwege zijn samenwerking met het verzet opgesloten met zijn verzetsgroep in een kamp. Hij werd in 1944 vrijgelaten, nadat een bevriende arts het leven redde van de commandant van het kamp, toen deze dreigde te stikken in een vissengraat. De bevriende arts vroeg als wederdienst zijn vriend, de man van het Holland Kind, vrij te laten. De rest van de verzetsgroep is in 1944 geëxecuteerd. “Wat zou er zijn gebeurd als de gevangeniscommandant geen vis gegeten had?! Bopa [de man van het Holland Kind] zou het niet naverteld hebben!”, vertelt de respondent.

De moeder van de respondent, dochter van het Holland Kind, was 14 jaar toen de Tweede Wereldoorlog begon. “Ze heeft de oorlog heel bewust meegemaakt”, schrijft de respondent. De dochter van het Holland Kind heeft de oorlogsjaren op school doorgebracht, “wat ze een vreselijke tijd vond”, licht de respondent toe. Toen het zuiden van Nederland in 1944 bevrijd werd, was de dochter van het Holland Kind 18 jaar. Ze heeft de bevrijding euforisch gevierd.

De dochter van het Holland Kind heeft na de oorlogsjaren een aantal maanden college gevolgd in Amerika. “[Woonplaats] was toen een onbetekenend boerendorp, waar weinig was te doen. Een tijdje in het buitenland zou goed voor haar zijn”, vertelt de respondent. Toen zij terugkwam in Nederland heeft ze haar man ontmoet. “Hij was van 1920, een stoere man, mijn moeder was 6 jaar jonger”, zegt de respondent. De dochter van het Holland Kind en haar man trouwden in 1948. Uit dit huwelijk zijn vier kinderen voortgekomen; de oudste zoon, geboren in 1949, is respondent 16.3. Na hem volgden nog drie zonen. De respondent, kleinzoon van het Holland Kind, zegt dat hij in een “knus Oostenrijks” huis is opgegroeid in Nederland. Zijn vader werkte in het familiebedrijf. Zijn moeder, dochter van het Holland Kind, zorgde voor de kinderen.

6.9 Biografie 17.2 en 17.3

In 1922 kwam het zevenjarige Holland Kind, met niets meer dan een rugzakje met spullen, per trein naar Nederland. “Op de meeste stations kwamen meerdere kinderen aan. Die werden opgehaald door hun gastouders. Voor mijn moeder stond er enkel een veldwachter, die haar achter op de fiets nam”, vertelt haar dochter, respondent 17.2.

Afbeelding 7. Rugzakje van Holland Kind (Privécollectie, 1922)

De veldwachter bracht het Holland Kind naar een klein dorpje in Nederland. “En daar is ze dan gekomen bij mevrouw en haar hulp. Ja, wij noemen haar altijd mevrouw, maar dat was een weduwe van de burgemeester”, zegt haar kleindochter, respondent 17.3. Het Holland Kind verblijft een jaar in Nederland om aan te sterken. Na een jaar was ze echter nog niet hersteld; haar gewicht was te laag. Mevrouw (de gastouder, weduwe van de burgemeester) heeft de moeder geschreven en gevraagd of het kind nog een jaar mocht blijven. “Oma was niet meteen enthousiast. Zij was bang dat ze de terugreis niet kon betalen, omdat de laatste kindertrein naar Wenen dan al geweest was”, zegt respondent 17.2. Mevrouw neemt de zorgen van moeder weg, en verzekert haar dat de kapelaan haar in dat geval persoonlijk naar Wenen terug zal brengen. Het Holland Kind is uiteindelijk opgegroeid in Nederland. “Later heb ik mijn oma vaak horen zeggen dat ze haar hele leven op die kapelaan heeft gewacht, het ging zoals het ging”, zegt respondent 17.2. In 1934 heeft het Holland Kind haar ouders voor het eerst in Oostenrijk opgezocht en in

1937 voor de tweede keer. Zij bouwde tijdens deze bezoeken een hechte band op met haar broer.

Tijdens haar tweede bezoek, in 1937, was de Tweede Wereldoorlog in aantocht. “Misschien was dat wel de belangrijkste reden waarom mijn moeder weer terug naar Nederland kwam”, vertelt respondent 17.2. Het Holland Kind heeft de oorlogsjaren in Nederland doorgebracht. Tijdens de oorlog zagen de mensen haar als Duitse. Dit bracht voordelen en nadelen met zich mee. Ze kon bijvoorbeeld mensen helpen door contact op te nemen met de Duitse autoriteiten. Daarentegen kreeg ze geen voedselbonnen omdat ze Duitse was, die kreeg ze via het verzet. Ze had drie zussen en een broer. Haar broer is niet teruggekomen uit de Tweede Wereldoorlog en vlak na deze oorlog is ook haar zuster overleden. In 1946 stierf mevrouw, op 86-jarige leeftijd, en het Holland Kind erft haar huis. In datzelfde jaar trouwt zij. Haar man had een eigen bedrijf en zij was huisvrouw. Ze hebben samen vijf kinderen gekregen. In 1951 ziet het Holland Kind haar ouders weer terug, ditmaal bij haar thuis in Nederland. “Bij mijn moeder was het glas altijd halfvol. Ze heeft wel heel veel meegemaakt, maar ze zei altijd: je moet er wat van maken, anders ...”, vertelt respondent 17.2. Het Holland Kind heeft haar kleinkinderen nog mogen meemaken. “Ik was 17 toen oma overleed”, vertelt respondent 17.3. Het Holland Kind is op hoge leeftijd aan een hersenbloeding overleden, haar man was jaren daarvoor al overleden.

Toestemmingsformulier

ONDERZOEK: ERVARINGEN NAZATEN VAN DE HOLLAND KINDER

- 1) Ik verklaar hierbij dat de onderzoeker mij duidelijk heeft verteld waar het onderzoek over gaat, hoe het onderzoek uitgevoerd wordt en wat het doel is van het onderzoek.
- 2) Ik heb al mijn vragen over het onderzoek kunnen stellen aan de onderzoeker. De onderzoeker heeft al mijn vragen beantwoord.
- 3) Ik begrijp dat ik niet verplicht ben om mee te werken aan het onderzoek en dat ik op ieder moment mag stoppen zonder een reden hiervoor te geven.
- 4) Ik begrijp dat de informatie die ik geef in dit onderzoek gebruikt kan worden voor verslagen of wetenschappelijke artikelen. Deze informatie wordt anoniem verwerkt zonder dat het herleidbaar is naar personen.

Toestemming (maak een keuze):

- a) Ik ben bereid om aan het onderzoek deel te nemen: o ja o nee
- b) Ik geef hierbij toestemming om het interview op te nemen   o ja o nee
met een audiorecorder. De opname wordt verwijderd na
uitwerking van het interview.

Naam onderzoeker:

Naam respondent:

Handtekening onderzoeker:

Handtekening respondent:

ONDERZOEK: ERVARINGEN NAZATEN VAN DE HOLLAND KINDER

Informatiebrief voor (klein)kinderen van mensen die na de Eerste Wereldoorlog als kind naar Nederland kwamen om bij te tanken.

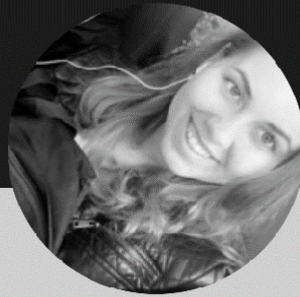
Uw (groot)ouder is vlak na de Eerste Wereldoorlog vanuit Oostenrijk in Nederland ondergebracht. Vanuit de Rijksuniversiteit Groningen loopt er een breed onderzoek naar de ervaringen van nazaten van deze zogenoemde Holland Kinder: de kinderen die vanuit Oostenrijk vlak na de Eerste Wereldoorlog naar Nederland kwamen om bij te tanken. Vanuit de vakgroep orthopedagogiek wordt er onderzoek gedaan naar de ervaringen van (klein)kinderen van de Holland Kinder. De onderzoekers focussen op het doorgeven van de migratie-ervaringen van de ene op de andere generatie en de impact die de migratie heeft gehad op het gezinsleven en de identiteitsontwikkeling van de nazaten van de Holland Kinder.

Wie zijn wij?

Wij zijn masterstudenten orthopedagogiek en doen ons afstudeeronderzoek over het onderwerp Holland Kinder. Wij staan onder supervisie van een docent vanuit de Rijksuniversiteit Groningen. Hieronder stellen wij ons voor:

Naam: Carla van Os
Beroep: Orthopedagoog & Jurist
Rol: supervisor/coördinator onderzoek Holland Kinder

Naam: Naomi Cramer
Beroep: Masterstudent Orthopedagogiek
Rol: Onderzoeker

Naam: Isabelle Schaaïj
Beroep: Masterstudent Orthopedagogiek
Rol: Onderzoeker

Wat gebeurt er tijdens het onderzoek?

Om informatie te verzamelen wordt een interview afgenomen. De vragen gaan bijvoorbeeld over uw opvoeding, uit wat voor gezin u komt en ervaringen die u vroeger heeft meegemaakt met uw (groot)ouder(s). U kan op elk moment tijdens het interview aangeven over welke onderwerpen u niet, meer of juist minder wil spreken. Met uw toestemming, zouden wij het gesprek graag opnemen met een audiorecorder zodat wij later letterlijk kunnen opschrijven wat u heeft verteld. Wanneer we het interview hebben uitgewerkt, wordt de opname van het gesprek verwijderd.

We vragen ook of u nog documenten van uw (groot)ouder heeft die we zouden mogen gebruiken in het onderzoek. Dat kunnen bijvoorbeeld foto's zijn, dagboeken of brieven.

Hoe lang duurt het interview?

Het gesprek duurt ongeveer twee uur.

Wie zijn er bij het interview?

Het interview wordt afgenomen door Naomi Cramer en Isabelle Schaaïj. Bij sommige onderzoeken sluit Carla van Os ook aan.

Waar is het interview?

U bent welkom op de universiteit in Groningen voor het onderzoek. Maar de meeste mensen vinden het fijner als wij naar ze toe komen. Dat kan bij u thuis zijn of in een rustige openbare gelegenheid bij u in de buurt. Dat mag u beslissen.

Wat gebeurt er verder met de informatie over mij?

We werken de interviews letterlijk uit. Deze transcripties worden geanonimiseerd. Vanaf dat moment kan het interview niet meer aan de persoonsgegevens gekoppeld worden die we gebruiken in het contact met u. Uw contactgegevens (naam, E-mail en telefoonnummer) bewaren we op een andere beveiligde schijf dan de uitwerkingen van de interviews. Alleen de onderzoekscoördinator heeft toegang tot de persoonsgegevens. We kunnen ten alle tijden uw persoonsgegevens verwijderen als u dat wil. Omdat we verwachten dat het onderzoek de komende jaren nog verder zal gaan, vragen we aan mensen of we hun contactgegevens mogen bewaren om hen op de hoogte te houden van activiteiten rondom het onderzoeksproject. Als u dat niet wil, worden uw contactgegevens direct na afloop van het onderzoek verwijderd.

De geanonimiseerde uitwerkingen van de interviews worden in beginsel tien jaar bewaard op een beveiligde schijf op de server van de Rijksuniversiteit Groningen. Dat is een verplichting vanuit de wetenschap. De student-onderzoekers hebben toegang tot deze server tijdens hun onderzoek. Daarnaast heeft de onderzoekscoördinator altijd toegang tot de server.

Over de verzamelde informatie schrijven de studenten een thesis. De onderzoekscoördinator schrijft een wetenschappelijk artikel of een bijdrage in een boek

over het onderzoek. Voor deze publicaties worden alleen de geanonimiseerde gegevens gebruikt. Als u het juist prettig vindt om wel met uw naam in de publicatie te staan of bijvoorbeeld foto's wil toevoegen aan het interview die we mogen gebruiken, dan kan dat ook. De standaard is anoniem maar daar kan van worden afgeweken op uw verzoek.

Mocht u nog vragen hebben omtrent uw privacy en het omgaan met uw persoonsgegevens dan kunt u ook altijd contact opnemen met de Rijksuniversiteit Groningen via privacy@rug.nl.

Hoe gaat het verder nadat ik deze brief heb gelezen?

Als u mee wil werken aan het onderzoek, dan kunt u dit doorgeven aan de persoon die u deze brief heeft gegeven of gestuurd. Daarna zal één van de onderzoekers contact met u opnemen om een afspraak te maken voor het interview. Aan het begin van het interview leggen de onderzoekers uit wat de doelen zijn van het interview en vragen dan nog een keer of u nog altijd wil meewerken. We hebben de afspraken die in deze brief staan geschreven samengevat op een toestemmingsformulier dat u tijdens het interview kunt ondertekenen.

Meer informatie?

Mail dr. mr. Carla van
Os: e.c.c.van.os@rug.nl

Bijlage D: Topiclijst

Algemene introductie:

Vanuit de Rijksuniversiteit Groningen loopt er een breed onderzoek naar de ervaringen van nazaten van de Holland Kinder: dit zijn de kinderen die vanuit Oostenrijk vlak na de Eerste Wereldoorlog naar Nederland kwamen om bij te tanken. Wij, Isabelle Schaaïj en Naomi Cramer, doen de master orthopedagogiek en voeren dit onderzoek uit om af te studeren. In onze onderzoeken staat het doorgeven van ervaringen binnen generaties na migratie centraal. we willen graag weten hoe dit gebeurt en welke impact dit heeft gehad op het gezinsleven en de identiteitsontwikkeling van u en uw gezin.

Instructie interviewer:

Heeft de participant voor aanvang van het interview de informatiebrief ontvangen, doorgelezen en het toestemmingsformulier ingevuld? Vraag dan of er nog onduidelijkheden of vragen zijn. Wanneer de participant dit nog niet voor aanvang heeft gedaan, dan wordt de informatiebrief gezamenlijk doorgelopen (participant ontvangt geprint exemplaar). De participant krijgt de mogelijkheid voor het stellen van vragen en ondertekent daarna wel/niet het toestemmingsformulier.

Achtergrondgegevens:

Leeftijd:

Gender:

Woonplaats:

2^e/3^e generatie:

Relatie tot Holland Kind:

Gender Holland Kind:

Introductie:

- Hoe oud was uw (groot)ouder bij aankomst in Nederland? Wat was de gezinssamenstelling van uw (groot)ouder in Oostenrijk?
- Onder wat voor omstandigheden kwam uw (groot)ouder in Nederland? Wat waren de omstandigheden in het land van herkomst.
- Wat was de samenstelling van het pleeggezin van uw (groot)ouder in Nederland?

- Waar heeft u (groot)ouder gewoond? Voor hoelang?
- Hoe zag het leven van uw (groot) ouder er uit na het verlaten van het pleeggezin?

Persoonlijke identiteit:

Zelfbeeld en eigenwaarde/persoonlijke eigenschappen

- Hoe zou u uw (groot)ouder beschrijven? Waarom?
- Wat waren zijn/haar sterke kanten? Waar was zij/hij goed in?
- Wat waren zijn/haar minder sterke kanten? Waar was zij/hij minder goed in?

Normen en waarden

- Wat vond uw (groot)ouder belangrijk? Waar streefde uw (groot)ouder na? Waarom?
- In hoeverre werden deze normen doorgegeven in de opvoeding, wat merkten de kinderen er van?
- Heeft u daar als (klein)kind iets van gemerkt?

Opvoeding en levensbeschouwing:

Familiegeschiedenis en persoonlijke eigenschappen

- Hoe heeft uw (groot)ouder zijn/haar opvoeding ervaren?
- Wat stond centraal in de opvoeding van uw (groot)ouder?
- Hoe heeft u uw opvoeding door uw ouder/verzorger ervaren? Wat stond hierin centraal?

Normen en waarden

- Welke normen/waarden heeft uw (groot)ouder meegekregen uit de opvoeding? Welke normen/waarden heeft u meegekregen?
- Welke normen/waarden heeft u zelf meegegeven in uw opvoeding? Zijn er ook dingen die uw anders zou aanpakken dan uw eigen genoten opvoeding?

Sociale identiteit:

Familie/vrienden

- Met wie bracht uw (groot)ouder veel tijd door?
- Met wie had uw (groot)ouder een sterke band? Hoe kwam die band tot uiting?

- Aan wie zou uw (groot)ouder advies vragen? Waarom?
- Welke vrienden had uw (groot)ouder? Hoe kennen zij elkaar?

Sociaal

- Had uw (groot)ouder nog contact met familie/vrienden uit Oostenrijk? Zo ja, op wat voor manier kwamen zij met elkaar in contact? Hoe hield dat contact stand?
- Had uw (groot)ouder nog contact met familie/vrienden uit Nederland? Zo ja, op wat voor manier kwamen zij met elkaar in contact? Hoe hield dat contact stand?

Onderwijs en loopbaan:

- Heeft uw (groot)ouder ook onderwijs gevolgd? Zo ja, wat voor soorten onderwijs?
- Wat voor loopbaan heeft uw (groot)ouder gehad?
- Was uw (groot)ouder maatschappelijk betrokken? Zo ja, op wat voor manier? Zo nee, waarom niet?

Identiteit:

Etnische identificatie

- Welke taal/talen sprak uw (groot)ouder? Welke taal/talen spreekt u zelf? > indien meerdere talen vervolgvraag: In welke taal kon uw (groot)ouder zich het beste uitdrukken? In welke taal kan u uzelf het beste uitdrukken? In welke situatie werd welke taal gesproken?
- Wat voor nationaliteit zou uw (groot)ouder zich onder rekenen? Waarom?
- Was uw (groot)ouder bezig met zijn/haar geboorteland? Zo ja, op welke manier? Bent u bezig met uw voorgeschiedenis? Zo ja, op welke manier?

Nationale-/ lokale identificatie

- Voelde uw (groot)ouder zich verbonden met Nederland? Waarom wel/niet
- Voelde uw (groot)ouder zich verbonden met Oostenrijk? Waarom wel/niet

Religieuze identificatie

- Hoe stond uw (groot)ouder tegenover religie? Op wat voor manier speelde dit een rol in zijn/haar dagelijks leven?

- Hoe staat u tegenover religie? Op wat voor manier speelt dit een rol in uw dagelijks leven?
- Wat was de rol van cultuur en religie binnen de opvoeding die uw (groot)ouders hebben gekregen? Wat was de rol van cultuur en religie binnen de opvoeding van uw (groot)ouders naar uw ouder of uzelf?

Gehechtheidsrelaties (onderzoeksonderwerp mede-onderzoeker):

- Hoe dacht uw (groot) ouder over zijn of haar eigen kwaliteiten?
- Heeft u het gevoel dat uw (groot)ouder in de opvoeding van zijn kinderen dat gebrek aan/ dat sterke positief beeld heeft door kunnen geven
- Op welke manier toonde uw (groot) ouder affectie naar u en broers en/of zussen.
- Hoe ervaarde u de sociale capaciteiten van uw (groot) ouder, richting vreemden.
- Onderhield uw (groot) ouder vriendschappen? Op welke manier en hoe gaat u hier zelf mee om? Zijn er overeenkomsten?
- Hoe zag u uw (groot)ouder familie en vrienden onderhouden?
- Hoe ging uw (groot)ouder om met problemen, kon hij of zij bij iemand terecht?
- Hoe gaat u zelf om met moeilijke situaties? Zijn er overeenkomsten?
- Wat was uw (groot) ouder voor kind, luisterde hij zij goed of juist opstandig?
- Hoe was u zelf als kind? Kunt u de band tussen ouder en kind omschrijven?
- Vertelde uw (groot) ouder over de gebeurtenissen als kind?
- Merkte u een verlangen naar het leven in Oostenrijk bij uw grootouder? Heeft u nog familie in Oostenrijk en heeft uw (groot) ouder familie achter moeten laten? Zo ja, is er nog contact?

Afsluiting

- Wij zijn aan het einde gekomen van onze vragen, zijn er nog onderwerpen die niet aangesneden zijn maar wel belangrijk zijn om toe te lichten?
- Wilt u verder nog iets kwijt?
- Heeft u nog vragen?

Afronding (Participant hartelijk bedanken voor zijn of haar medewerking).

Bijlage E: Codeerschema

Thema	Subthema	Code (deductief/inductief)	Voorbeeld quote (resp.nr)
Persoonlijke identiteit	Persoonlijke eigenschappen	Beschrijving (groot)ouder (ded)	Mijn vader lag misschien twee, drie uurtjes in bed en dan ging die er weer uit en aan het werk (10.2)
		Sterke/zwakke punten (ded)	Mijn vader was een zeer ondernemende man (10.2)
			Mijn moeder was een sterke vrouw (18.2)
	Omgaan met gebeurtenissen	Hoe ging (groot)ouder om met (ingrijpende) gebeurtenissen (ind)	Dit heeft hij zijn hele even bijgedragen, en dat kon hij niet verwerken (10.2)
	Generationale overdracht	Invloed persoonlijke identiteit op respondent (ded)	Ik slaap ook moeilijk, veel overpeinzingen (10.2)
			Mijn moeder was ook heel creatief. Ze maakte veel zelf. Ik bedenk ook altijd nieuwe dingen (18.2)
Sociale identiteit	Familie	Beschrijving familiebanden (ded)	Nou, die was heel sterk, die was HEEL sterk. Ik heb nog tot mijn 24ste jaar dag en nacht samen met hem gewerkt, vanaf mijn 18e tot mijn 24e. Toen is hij overleden in 68 (10.2)
		Contactverloop familie (ded)	

			Na de dood van tante L. gingen we elk jaar 2,5 weken naar mijn neef (18.2)
	Vrienden	Ontstaan vriendschap (ded) Contactverloop (ded)	Mijn vader had een vriend, daar heeft hij wel zijn hart kunnen luchten (10.2)
	Generatiele overdracht	Wat is het contact tussen de respondent en bestaande/nieuwe vrienden en familie	De vriend van mijn vader noemden we oom, gewoon omdat hij een vriend van mijn vader was (10.2)
Identiteit	Nationaliteit	Binding met land (ded)	Hij is geboren in Polen, in een boerengezin in Polen (10.2)
	Taal	Welke talen worden er gesproken (ded)	Jazeker, Engels, Frans, Duits en Nederlands (10.2)
	Religie	Aanhang religie (ded)	Dat was mijn bar mitswa jaar in Londen (10.2) Mijn oma ging in Wenen naar een klooster om te bidden (18.2)
	Generatiele overdracht	Doorgeven van taal/religie/nationaliteit (ded)	In welk land voelt u zich het meeste thuis? Toch wel in Nederland, ja (10.2) Juwelier, dat zit in mijn hart en nieren (10.2)
Opvoeding	Familiegeschiedenis	Belangrijke gebeurtenissen binnen de familie (ded)	Oja, ze zijn hier in, dus in Oostenrijk, naar Nederland gekomen. Ze zijn allemaal terechtgekomen in huize Cats hier vlakbij in de straat (10.2)

	Genoten opvoeding Holland Kind (ded)	Mevrouw had er veel problemen mee dat mijn moeder wilde trouwen omdat ze dan het huis uit zou gaan (18.2)
Ervaringen gezinsleven	Beschrijving gezinsleven Holland Kind (ded)	Voor de opvoeding was weinig tijd. We hebben onszelf moeten ontwikkelen (10.2)
	Welke normen en waarden stonden centraal in de opvoeding (ded)	Nou dat handelsgevoel, en toch beleefdheid en correctheid (10.2)
	Wat is er, van de opvoeding doorgegeven aan de (klein)kinderen(ded)	Bij mij is het glas ook altijd half vol, dat heb ik van mijn moeder. En ook het praktische, ik ben iemand die altijd praktische oplossingen zoekt (18.2)